

Jövőkereső

a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak

ISBN 978-963-9848-29-0

Kiadta a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács

Cím: 1055 Budapest, Kossuth tér 1-3.

Postacím: 1357 Budapest, Kossuth Lajos tér 1-3.

Tel.: +36 1 441-4372

Fax: +36 1 441-4411

e-mail: nfft.titkarsag@parlament.hu

www.nfft.hu

Jövőkereső

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak

- rövidített változat -

Tartalom

A jelenlegi nem fenntartható folyamatok és a fenntarthatóság nézőpontja | 9

A világ, amelyben élünk | 11

A magyar társadalom a világban | 12

Válaszok a kérdésekre – de vajon miért nem érnek célba a válaszok? | 13

A fenntarthatóságot veszélyeztető tényezők a magyar társadalomban | 14

A magyar társadalom legkényesebb kérdései

A magyar társadalom fenntarthatósága | 21

A hazai társadalom külső függősége | 25

A gazdaság helyzete a fenntarthatóság szempontjából | 27

A környezet állapota | 30

Milyen lehet a jövő? | 32

A jövő – ahogyan a magyar emberek látják saját kilátásaikat | 34

A hosszú távú jövő

Az értékkövető és értékmegőrző társadalom ismérvei | 35

A hajtóerők változtatásának stratégiai iránya | 36

Mi kell a megoldáshoz? | 45

Kedves Olvasó!

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács – a Magyar Országgyűlés – önálló intézményeként, ötpárti konszenzussal jött létre, 2008 őszén. Tagjai, köztük politikusok, a gazdasági, a tudományos élet, az egyházak, a szakszervezetek, a civil szervezetek képviselői közösen keresik a megoldásokat a XXI. század kihívásaira.

E század küszöbét az egész bolygóra kiterjedő gondokkal terhelve léptük át. Az emberiség válaszúthoz érkezett. Napjainkban válságok sorával kell szembenéznünk, melyek együttesen terhelik a jelen és a jövő generációt. Amíg a gazdaság egyre bővülő mértékben állította elő az anyagi jólét forrásait, miközben a világ népessége gyors ütemben növekedett, addig a haladás árnyoldalaként végletesen szélsőséggé váltak a társadalmi egyenlőtlenségek, a környezet minősége erőteljes romlásnak indult, és egyre inkább megtapasztalhatjuk az éghajlatváltozás káros következményeit is. Az évezred első évtizedének vége felé újra szembe kellett néznie a világnak a gazdasági hanyatlás tényével, miközben állandósulni látszik az a fenyegetés, hogy az anyagi jólétünket biztosító fosszilis erőforrások, valamint a víz, a termőföld, a biológiai alapok szűkössé válnak.

A Tanács az elmúlt évben statisztikai adatok széles körére támaszkodva jelentést készített Magyarország fenntarthatósági állapotáról, mely a Jövőkereső címet viseli. Ez a kiadvány a több mint 100 oldalas dokumentum összefoglalóját tartalmazza.

A jelentés szembesíteni kívánja a magyar társadalmat – és elsősorban a döntéshozóit – a világban és az idehaza tapasztalható jelenségek társadalmi és környezeti hatásaival, a folyamatok fenntarthatatlanságával. Nem elégszik meg a felszín bemutatásával, a legmélyebb okok feltárására törekszik. A jelentés ébresztő kíván lenni, a döntéshozók és a társadalom figyelmét a jövő kihívásai felé szándékozik fordítani, szemléletli változást, bölcs megfontolásokat és cselekedeteket kér a nemzettől. Megállapításait, helyenként sarkos véleményét semmilyen politikai oldalhoz tartozás nem befolyásolta.

A jelentés célja annak elősegítése, hogy a magyar lakosság szélesebb köre ismerje meg a fenntartható fejlődés koncepcióját és a fenntarthatósági szempontokon alapuló fejlődés szükségességét. Meg kívánja alapozni a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia kidolgozását, melyet az Országgyűlés felkérésére a Tanács legkésőbb 2011. július 1-ig elkészít és beterjeszt az Országgyűlés elé. Az Országgyűlés fontosnak tartja, hogy hazánk hosszú távú stratégiájának megalapozása érdekében a jelentés alapján társadalmi párbeszéd folyjon. Felkéri a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsot, hogy segítse elő és koordinálja ezt a folyamatot. A párbeszéd tapasztalatait a készülő Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia kidolgozása során hasznosítani fogjuk!

Szili Katalin
NFFT tiszteletbeli elnöke

Láng István
NFFT társelnöke

A jelenlegi nem fenntartható folyamatok és a fenntarthatóság nézőpontja

A súlyos ökológiai, gazdasági és erkölcsi válság következményeit látva világszerte egyre többen felismerik, hogy számos lépés, melyet a fejlődés nevében tettünk, elhibázott volt. Sokan keresik, számon kérik és sürgetik a megoldást. De hogyan lehet a számos részletkérdésre hathatós választ adni, ha nem látjuk tisztán a jelenségek gyakran közös töből fakadó okait, ha nincs egyetértés a választott útnak még az irányáról sem, ha a nemzet már jó ideje közös jövőkép nélkül kallódik, kitéve a globalizáció hatásainak?

A fenntartható társadalom érdekében meg kell kérdőjeleznünk, hogy a gazdasági növekedés szolgálja-e a társadalom egészének jól-létét. Meg kell értenünk, hogy egy véges anyagi világban a növekedésnek, a megkívánt jólétnek még technikai ismereteink hihetetlenül gyors bővülése esetén is határt szab a környezetünk által meghatározott feltételek rendszere. Fel kell ismernünk, hogy az a társadalom, amely értékeit az anyagi jólétre szűkíti le, intézményeit, emberi és természeti értékeit pedig a megszerzéshez szükséges versenynek rendeli alá, elveszíti a másokkal, a közösséggel szemben tanúsított szolidaritását. Mindezek alapján újra kell értékelnünk a jó erkölcsben rejlő eszméket, felismerni, hogy az anyagi érdekek miatt elhanyagolt emberi és természeti értékek teremtő ereje nélkül nem létezik sem egyéni, sem társadalmi boldogulás.

Nemzetközi szinten a szemlélet változását legjobban a Tim Jackson professzor vezetésével a brit Fenntartható Fejlődési Bizottság felkérésére készített, „*Jól-lét növekedés nélkül*” című tanulmány mutatja. A tanulmány szerint nem szerencsés az olyan növekedés, amelynek hasznából egyre kevesebben részesülnek, és amelyért igen nagy környezeti árat kell fizetni. Nem tart megvalósíthatónak egy olyan világot, amelyben kilencmilliárd ember a fejlett világ jelenlegi életszínvonalán él. Ennek teljesüléséhez ugyanis a világgazdaságnak az évszázad közepéig tizenötszörösére, a végéig negyvenszeresére kellene nőnie, noha a világ már most meghaladta ökológiai kapacitásának kereteit. A Stiglitz jelentés pedig, amely Nicolas Sarkozy francia elnök megrendelésére készült, azt a tabutémát boncolja, hogy a gazdasági növekedés mérésére szolgáló GDP nem alkalmas a társadalmi jól-lét hiteles mérésére, arra más módszert kell kialakítani.

A fenntarthatóság nem egy állapot fenntartására vonatkozik, bár sokan azonosítják pl. a gazdasági növekedés fenntartásával. A fenntarthatóság lényege egy viszonyrendszer – kultúra – kialakítása, amelyben az emberek egymás közötti és természeti környezetükkel kialakított kapcsolatukban nem felélik, hanem megóvják az erőforrásokat a jövő számára. A fenntarthatóság ezt a jó viszonyrendszert keresi, hogy a jövő nemzedékek is kielégíthessék szükségleteiket.

Elengedhetetlen a fenntartható fejlődés lényegének megértése is. Herman Daly szerint „A fenntartható fejlődés a folytonos társadalmi jól-lét megvalósítása, anélkül, hogy a környezet eltartóképességét veszélyeztetnénk.” Növekedni annyit jelent, mint méretben gyarapodni, fejlődni pedig annyit, mint jobbá válni. A fejlődés nemcsak a természetes rendszerek, de a társadalom esetében is jobb alkalmazkodást jelent a környezet folytonosan változó feltételrendszeréhez.

Világos különbséget kell tenni jólét és jól-lét között is. Az anyagi értelemben vett jólét a jól-léti értékek fontos eleme. Boldogságunkhoz, megelégedettségünkhöz nélkülözhetetlenek az olyan jól-léti értékek, mint amilyen az egészség; a környezet jó minősége; a biztonság; a szépség világa; a tudás, műveltség, bölcsesség; a munka és annak öröme; az erkölcsi normák szerinti élet; az önbecsülés, az identitástudat; az autonómia; a család, a családi kapcsolatok kiegyensúlyozottsága; az igazi barátság; a másik ember méltóságának, az élet minden formájának tisztelése; a segítségnyújtás, gondoskodás, együttműködés; az igazságosság; a bizalom; a hit.

A jó környezetállapot a fenntarthatóság alapvető feltétele. A jól-lét hosszú távú megvalósulásához nélkülözhetetlen, hogy az egész emberiség a bolygó környezeti eltartóképességének megfelelően éljen, úgy, hogy az embert is éltető környezeti folyamatok képesek legyenek megújítani a környezeti rendszert.

A fenti alapvetésből kiindulva határoztuk meg azokat a nézőpontokat, amelyekből a világ, vagy éppen hazánk állapotát, és az azt alakító okokat, más szóval hajtóerőket vizsgálni kívánjuk. Az elsődleges szempont, hogy minden társadalmi tevékenységnek, így a gazdaságnak is, a közjót, a társadalmi igazságosságot kell támogatnia. A közjó szolgálatakor azonban a nemzetek és nemzedékek közötti, bolygó léptékű igazságosságot is figyelembe kell venni. A jövő szükségleteinek kielégítéséhez ezért nélkülözhetetlen a természeti környezet adta feltételek megőrzése, a természet erőforrásainak fenntartható használata.

A növekedés abszolút értelemben nem választható el a természetre gyakorolt terhelésektől. Jelenleg a környezetet mind az emberiség, mind a magyar társadalom a megújuló képességet meghaladó mértékben és módon használja. A tőkemaximálásra törekvő globális versenygazdaság a növekedés érdekében olyan finanszírozási, termelési és fogyasztási modellt működtet, amely a társadalmi tevékenység hasznait magánosítja, terheit pedig – legtöbbször nehezen mérhető és érthető külső költségként – társadalmisítja. A fenntarthatóság társadalmi igazságosságra és a környezeti erőforrások tartamos használatára vonatkozó feltételei éppen ezért súlyosan sérülnek.

A világ, amelyben élünk

Az emberiség az egész bolygóra kiterjedő gondokkal, ellentmondásokkal terhelve lépte át a XXI. század küszöbét. Amíg az emberek alkotó képzelete és teljesítménye szinte kimeríthetetlen a tudományok, a technikai újítások és a művészetek területén, és a gazdaság egyre bővülő mértékben állítja elő a jólét forrásait, addig a haladás árnyoldalaként a világ mára 6,7 milliárd főt meghaladó népessége körében végletesen szélsőséggé váltak a társadalmi egyenlőtlenségek, a környezet minősége pedig erőteljes romlásnak indult. Az évezred első évtizedének vége felé újra szembe kellett néznie a világnak a gazdasági hanyatlás tényével, és állandósul az a fenyegetés, hogy az anyagi jólétünket biztosító fosszilis erőforrások, valamint a víz, a termőföld, és a biológiai alapok szűkössé válnak.

A világgazdasági válságig jellemző erőteljes gazdasági növekedés kevesek hasznát szolgálta. A jövedelmek igazságtalan elosztását szemlélteti, hogy a népesség negyven százaléka napi két dollárnál kisebb összegből él, és ebből egymilliárd embernek naponta egy dollárral kell beérnie. Ezzel szemben a világ népességének gazdagabbik húsz százaléka az összes megtermelt jövedelem hetvenöt százalékát birtokolja. A megtermelt javak és a szolgáltatások kilencvenhat százaléka felett a népesség öt százaléka rendelkezik. Jelenlegi fejlettségi szintünk ellenére egymilliárd ember éhezik, és közülük naponta huszonnégyezer – azaz 3,6 másodpercenként egy ember – éhen hal. A „fejlett” világ népességének egyre növekvő hányada elhízással és a súlyfelesleggel, valamint az ezekkel járó betegségekkel küzd: miközben túltáplálják magukat, egyre többet költenek arra, hogy lefogyjanak.

Bolygónk javainak egyenlőtlen elosztása és gyorsuló felhasználása törvényszerűen vezetett a globális léptékű környezeti válsághoz. A World Wildlife Fund élőbolygó-indexének tanulsága szerint harminc év alatt közel negyven százalékkal csökkentek azoknak a fajoknak a populációi, amelyeket a hetvenes évek óta a szárazföldi, édesvízi és tengeri ökoszisztémákban rendszeres megfigyelés alá vontak. Egyik, gyors ütemben felélt erőforrásunk a talaj; pusztulásának üteme sokszorosa az újratermelődésének. Évente csak az erózió miatt 26 milliárd tonna termőtalajt veszítünk el.

Az erdők létfenntartó szerepének elismerése ellenére évente 13 millió hektár erdő semmül meg. Az élőhelyek pusztulásával együtt jár a fajok pusztulása is. Becslések szerint 2050-re a Földön élő fajok negyede a kihalás szélére sodródik vagy kipusztul. Minden negyedik emlős-, nyolcadik madár- és harmadik hullófajt a kihalás veszélye fenyeget. Az élet alapját biztosító édesvízforrásaink egyrészt az elszennyeződés, másrészt a népesség területi átrendeződése,

harmadrészt az éghajlat változása miatt válnak korlátozottan használhatóvá. Jelenleg közel 1,1 milliárd ember nélkülözi az egészséges ivóvizet, és a számuk 2025-ig megkétszereződhet. Naponta 5000 ember hal meg a szennyezett víz miatt.

Az ún. modern társadalmak magas energia-inputokra épülő berendezkedését, életmódját legérzékenyebben érintő változás a fosszilis erőforrások fogyatkozásával függ össze. Olajjegyértékben kifejezve az emberiség jelenleg egy év alatt 11,5 milliárd tonna kőolajnak megfelelő energiahordozót használ fel, amelynek közel harmincöt százaléka kőolaj, huszonhat százaléka szén, huszonegy százaléka gáz, tíz százaléka biomassa, a maradék pedig nukleáris és vízenergia. Az energiafelhasználás, a válságot megelőző időszakban átlagosan két és fél százalékkal nőtt évente. Ez a rendkívül karbon- és energiafüggő, túlnövekedett szerkezet nem tartható fenn, hiszen valószínű, hogy elértük az olajkitermelési csúcst, a Föld olajkészleteinek olcsóbban kitermelhető felét – 1000 milliárd hordót – már feléltük. Ha a társadalom fenn kívánja tartani a jelenlegi energaintenzitást, a fosszilis erőforrásokat megújulókkal kell pótolni. Figyelembe véve a környezetet ért eddigi károsodásokat, a helyettesítéshez szükséges időtartamot, az éghajlatváltozás jelentette egyre komolyabb fenyegetést, a cselekvés nem halasztható tovább!

A magyar társadalom a világban

Magyarország az emberi fejlettségi mutató (HDI) tekintetében 2006-ban a 38. helyen állt a magas értékű indexszel rendelkező országok 75-ös listáján. Az egy főre eső bruttó nemzeti termék (GDP) tekintetében hazánk a Nemzetközi Valutaalap (IMF) 179-es listáján az 51. helyre került 2008-ban. Az életminőségi mutató (Quality of Life Index) 111-es listáján országunk a 37. helyet foglalja el.

Ezekkel a kedvezőnek mondható helyezésekkel szemben az emberek megelégedettségét mérő mutató (Satisfaction of Life Index) tekintetében Magyarország a 178 országot tartalmazó listán a 107. helyen áll. Ez a mutató szubjektív megítélések alapján mutatja az emberek megelégedettségét a jóléttel, az egészséggel, az iskolázottsághoz való hozzáféréssel.

Ugyancsak kedvezőtlen helyet foglalunk el az ún. Boldog Bolygó listán (The Happy Planet Index; HPI), amely a hosszú távú jóléti esélyek indexei alapján rangsorolja a Föld országait. A jelentés első tíz helyén 9 latin-amerikai ország áll, amely arra utal, hogy az egészség és a megelégedettség nem egyenesen arányos az anyagi jóléttel. A 2009 júliusában közzétett jelentésben 143 országot vettek számításba, ezek között hazánk a 90. helyet foglalta el.

A magyar társadalom fenntarthatatlan környezeti terhelését a világszerte használt ökológiai lábnyom szemlélteti. E lábnyom a Föld termékeny felszínének akkora darabját jelenti, amelyen jelenlegi életmódunkat korlátlan ideig folytathatnánk. Az ökológiai lábnyom magában foglalja a beépített felszín mellett a fogyasztási cikkeink (élelem, ruházat, papír, fa, energia, stb.) megtermelésének, felhasználásának és hulladékfeldolgozásának (pl. szén-dioxid) területigényét is. A lábnyom megadható egy emberre, egy országra, vagy akár az egész emberiségre vonatkoztatva. Az összehasonlíthatóság érdekében a számításban a bolygó ökológiai kapacitásait egyenlő mértékben osztották szét a világ népei között, így minden egyes ország környezeti terhelése a rá jutó ökológiai kapacitással hasonlítható össze. 2005-ben egy átlag magyar polgár ökológiai lábnyoma 3,5 hektár volt. Ha valóban fenntartható módon élnénk, a hazai lábnyomot fejenként 2,8 hektárra kellene csökkenteni. Ennek hiányában más népeket és a jövő nemzedékeket terheljük életmódunkkal.

Válaszok a kérdésekre – de vajon miért nem érnek célba a válaszok?

Az emberi tevékenység hatása a XX. század vége felé érte el azt a szintet, amikor a környezeti aggodalmak világméretűvé duzzadtak. A Római Klub jelentései a hetvenes évek elejétől a népesség és a gazdaság összeomlását vetítették előre, ha a gazdaság és népesség növekedése az erőforrások véges voltát és a környezet tűrőképességét nem tartja tiszteletben.

Nemzetközi szinten az Egyesült Nemzetek Szervezetének konferenciái próbálták széles körű összefogást létrehozni a romló környezet és a világméretű szegénység leküzdésére.

Az ENSZ 1983-ban a Környezet és Fejlődés Világbizottság felállítását határozta el. A Bizottság 1987-ben hozta nyilvánosságra *Közös jövőnk* című jelentését. A jelentés legfontosabb mondanivalója az, hogy a környezet és a fejlődés kérdéseit nem lehet egymástól elválasztva kezelni.

Sem a konferenciák, sem az egyezmények nem jártak érdemi áttöréssel. A fejlődő országok igyekeznek felzárkózni a jóléti társadalmakhoz, és emiatt nem kímélték természeti környezetüket és annak erőforrásait. Globális szinten ellentmondásosak azonban a „fejlett” világ környezeti erőfeszítései is. Az otthon elért eredményeket számos esetben a környezeti terheknek a harmadik világra való áthárításával valósították meg, mivel anyag- és energiaigényes tevékenységeiket az olcsó természeti és humán erőforrású, környezeti szabályozás nélküli világba helyezték ki.

A kudarcok oka, hogy soha nem a gondok okait, hanem csakis magukat a gondokat kívánjuk kezelni. A gondok oka, hogy a gazdasági növekedés érdekében a gazdasághoz fűződő érdekek elsőbbséget élveznek a társadalmi és környezeti érdekekhez képest. Társadalmi és környezeti feszültségek jönnek létre, megoldásuk terhe a közre hárul. Vagyis attól a gazdasági növekedéstől várjuk a gondok megoldásának forrásait, amely a gondokat okozza.

Bármilyen visszas is, az újabb és újabb nehézségek hajtóerejévé válnak a gazdasági növekedésnek. Kezelésük új jogszabályokat, intézményrendszert, pénzt, technikát, mindezzel együtt járó munkavégzést jelent. Megelőzésük, megszüntetésük mindezt fölöslegessé tenné.

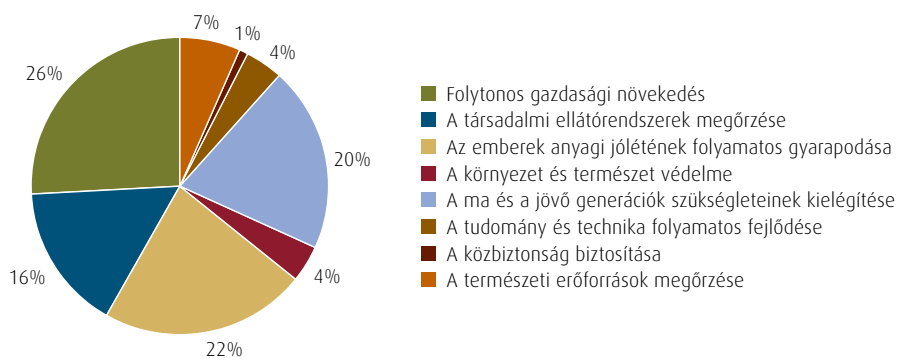
A növekedés paradigmája elkerülhetetlenül oda vezet, hogy az emberiség olyan alkalmazkodási kényszer elé állítja magát, amelyben benne van az a kockázat, hogy nem tud neki megfelelni. A problémaképződés sebessége egy ponton meghaladja a probléma kezeléséhez rendelkezésre álló lehetőségeket, és a jól működő növekedési logika végül összeomlik.

A növekedési kényszernek van még egy hajtóereje is, mégpedig az emberi kapzsiság. A szűkös természeti javak elvétele nem a társadalmi szükségletek kielégítését szolgálja, hanem a fogyasztás mindenáron való növelését, ennek végső célja pedig a befektetett tőke hozamának maximálása. Az anyagi javak megszerzéséért folytatott verseny közvetlenül vagy közvetve erodálja az egyetemes társadalmi értékeket és az együttműködés erkölcsét. Az értékvesztés, az értékek kiegyensúlyozatlansága pedig elindítja azt az öngerjesztővé váló folyamatot, amely az emberi és környezeti értékek további romlásához vezet.

A fenntarthatóságot veszélyeztető tényezők a magyar társadalomban

A fenntarthatósági szempontok számbavételének hiánya magától értetődő egy olyan társadalomban, ahol a fogalmat is alig ismerik, nem hogy a megvalósításra volna szándék. A KSH 1000 főre kiterjesztett felmérése szerint a megkérdezettek huszonhat százaléka azonosította a fenntartható fejlődést a folytonos gazdasági növekedéssel, huszonkét százaléka az emberek anyagi jólétének folyamatos gyarapodásával. A megkérdezettek ötöde vélte úgy, hogy a fenntartható fejlődés a mai és a jövő nemzedékek szükségleteinek kielégítése, tizenhat százaléka, hogy a társadalmi ellátó rendszerek, hét százaléka pedig, hogy a természeti erőforrások megőrzése. A felmérés azt igazolja, hogy a fenntarthatóság sokak számára valaminek – elsősorban a gazdasági növekedésnek és a jólétnek – a fenntartását jelenti (15. oldal, 1. ábra).

A magyar társadalom a rendszerváltásban mindenekelőtt a jóléti társadalom eljöttét, anyagi gyarapodásának új lehetőségét látta, és nem foglalkozott egy teljesen új társadalmi látásmód

A fenntartható fejlődés fogalmának általános értelmezése

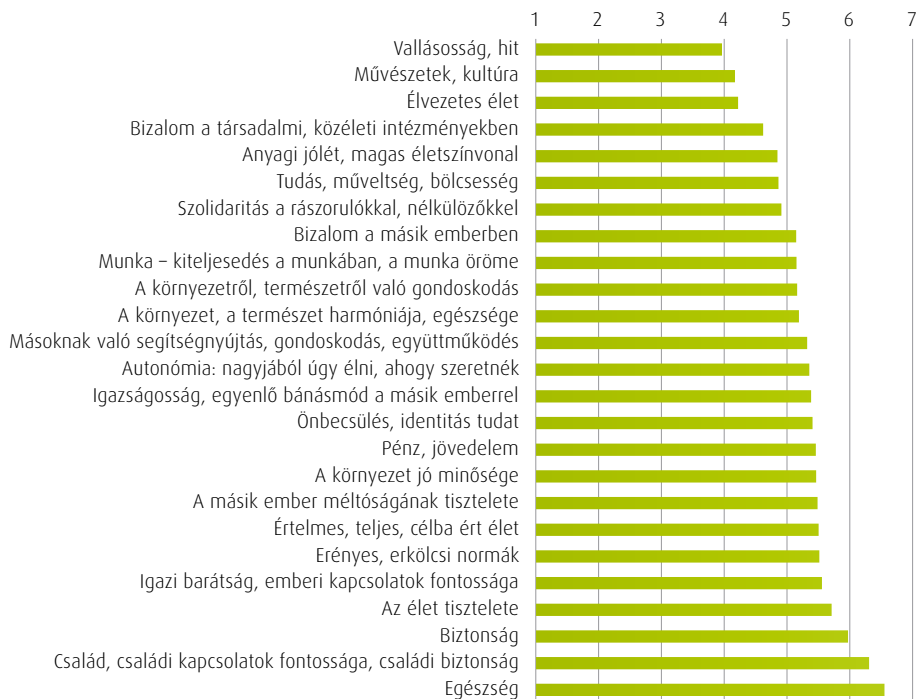
1. ábra

Forrás: KSH

kimunkálásával. Ezzel az értékválasztással rövidesen a nyakunkba szakadtak a fogyasztói társadalom mellékhatásai – fokozott környezeti terhelés, társadalmi polarizáció, emberi elidegenedés, a verseny felerősödése a szolidaritás rovására.

A Központi Statisztikai Hivatal 2009 áprilisában felmérést végzett, hogy a társadalom egyes tagjai egyéni értékválasztását megismerje. A megkérdezettek a legmagasabb osztályzatot (6,5) a testi, a szellemi és a lelki egészségnek adták. Ezután a család, a családi kapcsolatok fontossága (6,3) és a biztonság (személyes biztonság, a haza biztonsága, a béke) (5,96) következett. A társadalom általános értékválasztása tehát nem egyszerűen az egyéni értékválasztások összessége és hű tükröje. Jelenleg mégis a társadalom számára diktált érték – az anyagi jólét – határozza meg az egész társadalmi felépítményt, a társadalomban uralkodó viszonyrendszereket, az intézményeket és a rájuk épülő struktúrákat, így a termelés és fogyasztás szerkezetét is (16. oldal, 2. ábra).

A növekedés társadalmi forrásai – ugyanúgy, mint a környezetiek – végesek. Az anyagi gyarapodás az alkalmazott tudományos és technikai ismeretek megszerzésén keresztül válik lehetővé. Napjainkban ezek az ismeretek elsőbbséget kapnak, de Magyarországon ez csak részben felel meg a valóságnak. Az ismeretek szerkezete ugyanis inkább kötődik a nehezen átalakuló oktatási rendszerhez, mintsem a növekedéshez szükséges műszaki-technikai ismeretekhez.

Mennyire fontosak a boldogsághoz a fent felsorolt értékek?

2. ábra

Forrás: KSH

Az ismeretszerzésnek Magyarországon egyszerűen nincs rendszere, az iskolai oktatás legtöbb színhelyén megszerzett szakismeret csak az eredmények méréséig érvényes, de az életben már alig használható.

A gyors anyagi gyarapodás vágya, és az, hogy a kérdésekre gyors válaszokat kell adni, nem kedvez a hosszabb távú szempontokat számításba vevő bölcsességnek, az alapos megfontoltságnak. Az eredmény- és versenyorientált társadalom számára ez felesleges és késlekedést okozó filozófálgatásnak számít. A modern értékítélet szerint a körültekintő, lassú döntés csak gátja az ígéretes fejlesztéseknek. Az azonnali sikerek, eredmények hajszolásának következménye a rövid távú gondolkodás. Az anyagi értékek megszerzésére szocializált társadalomban az a verseny vált uralkodóvá, amely önző magatartási formákat követel, és háttérbe szorítja az együttműködés, a szolidaritás és a közösségi gondoskodás kultúráját.

A növekedés mindig sietős, eltúlzott tempójú, és ezen a versenymentalitáson alapszik. A gyorsítás, a verseny nem ad időt arra, hogy gondolkodjunk, hogy pihenjünk, megújuljunk. Elveszi időnket, tönkreteszi egészségünket, közösségi, családi kapcsolatainkat, szegényíti értékeinket, a társadalmat szegényekre, és gazdagokra, okosakra és butákra, sikeresekre és sikertelenekre, szárnyalókra és szárnyaszegettekre osztja.

Az egyének felett álló közösségi keretek sérülésében nagy része volt a nyitottabb városi életforma kialakulásának, a településszerkezet átalakulásának is. A közösség egyénekre hullott szét, akik nem a hely történetiségével és szellemiségével szerves egységben kibontakozó kultúrájából vették át az erkölcsi, viselkedési mintázatokat, hanem – jobbra a média közvetítésével – válaszhattak a világ különböző kultúrái által kínált lehetőségek közül. A zárt közösségek felbomlása miatt a közösségi normák, iránymutató, szabályozó szerepük meggyengült. Csekély az esélye annak, hogy az oktatás és nevelés kialakítsa vagy megtartsa a helyes magatartást – például a helyes fogyasztói kultúrát, hiszen – a tanult mintázatokat nem erősítik meg a mindennapi életben tapasztaltak.

Politikai és kormányzati szinten a fenntarthatóság helyzete kritikus. A társadalom nem lép fel a fenntarthatóság igényével, így aztán nincs sem politikai akarat, sem kormányzati cselekvés vele kapcsolatban. A döntéshozók és a végrehajtók fogalmai a fenntarthatóságról többnyire a fenntartható gazdasági növekedésre korlátozódnak. Erről árulkodnak a fejlesztéspolitikát meghatározni hivatott tervezési dokumentumok is. Jelenleg egyetlen olyan széles körben egyeztetett és elfogadott stratégia, program vagy terv sincs, amely a fenntarthatóságot a környezet és a fejlődés kérdéseinek mélyreható és sokoldalú összefüggésében kezelné. Az országgyűlési és kormányzati ciklusok rövidek, a politika a társadalom érdekérvényesítésre képes csoportjainak rövid távú érdekeit szolgálja – a társadalom hosszabb távú érdekeivel szemben. A politika emiatt elsőbbséget ad a gazdasági növekedésnek, hiszen ebből származnak a költségvetés újraosztható forrásai, és ezek – növekedés esetén – alátámaszthatják a politika sikerességét. A politika tehát szükségképpen növekedéspárti, aligha várható el tőle, hogy a hosszú távú fenntarthatósági értékeket a növekedés elé helyezze.

A rendszerváltoztatás utáni politika az átlagosnál is szélesebbre nyitotta az ország kapuit a külföldi tőke és tulajdon előtt, és erre sem a társadalom, sem a gazdaság nem volt felkészülve. A túlélés érdekében a jövőtől kértünk áldozatokat, függőségbe kényszerítettük a társadalmat.

Az ágazati intézményrendszer és szakpolitika nem tudja kezelni a környezet és a fejlődés összefüggő kérdéseit, mert nincs benne átjárhatóság, és fogyatékos a kommunikáció. Az egyes szektorok beszűkült ismereteihez, szemléletéhez és érdekeihez kötődő politikából hiányzik az összhang. Az egyes ágazatokhoz tartozó fejlesztési stratégiák, tervek és programok az ágazati érdekeknek megfelelően különülnek el egymástól. Megvalósíthatóságukat nem a racionalitás,

hanem az elérhető anyagi források szabják meg. Így aztán az egyes terveknek, programoknak nincs közös keretük, hiszen az intézkedéseket nem rendelik alá a valós társadalmi szükségleteknek.

Jogi és a gazdasági szabályozórendszerünk ezt a szektorszemléletet követi. A különböző szabályozók és az intézkedések gyakran keresztezik egymást, a gyorsan változó jogi és gazdasági szabályozás pedig nehezíti a szabályok alkalmazását és végrehajthatóságát.

Magyarország a rendszerváltást követően alighogy hozzákezdett a jogállam kiépítéséhez, máris kifejezte csatlakozási szándékát az Európai Közösségekhez. Az uniós szabályozás az egyféléseget támogatja, kevésbé veszi figyelembe az ökológiai és kulturális sokféleségből fakadó különbözőségeket, és indokolhatatlan bürokráciával nehezíti a helyi kibontakozást.

Magyarországon a döntéshozás az önkormányzatiság ellenére túlzottan központosított. Az önkormányzatok nem kapnak megfelelő döntési kompetenciákat, így egy fölöslegesen nagy, drága és bürokratikus intézményrendszert tartunk fenn mind központi, mind helyi szinten. A szabályozás a helyi közösségek életét érdemben befolyásoló döntések területén szinte semmilyen mozgásteret nem ad a helyi döntéshozásnak. A források beszedését, újraelosztását is központiilag határozzák meg. A szubszidiaritás erősen sérül, a helyi közösségek önmeghatározó és önkormányzati képessége folyamatosan romlik. Az európai integrációval sok döntési kompetencia távol került a helyi szintektől. A tőke és az áruk szabad áramlását szolgáló uniós alapelv érvényesítése sokszor szemben áll a valós helyi közösségi szükségletekkel és az ökológiai ésszerűséggel.

A helyes költségvetési gazdálkodás a fenntarthatóság egyik fontos eleme, míg a jövő „elzárlogosítása” mind a jelen, mind a következő nemzedékek érdekét sérti. A költségvetési deficitek felszámolására a bevételek növelése vagy a kiadások lefaragása kínál lehetőséget. Mivel a politika nem szeretné elveszíteni a választók kegyeit, nem szívesen nyúl egyikhez sem. Először az állam által vállalt feladatokból kezd kihátrálni, és a költségek egyre jelentősebb részét hárítja a társadalomra. A költségvetési kiadások növekedését okozó problémáspirált mindenestre meg kellene szüntetni. A költségvetési teher növekedése elkerülhetetlen a gondokat felhalmozó társadalomban, mert a fennálló okok bővítetten termelik újra a gondokat, és igénylik a megoldási költségeket. A bevételi és a kiadási oldal szerkezete azért sem megfelelő, mert nem hat ösztönzőleg a környezeti erőforrások fenntartható használatára. A bevételi oldalon ugyanis nem a természeti erőforrások fogyasztásának mértéke alapján szedi az adót és a kiadási oldalon gyakran támogatja a nem fenntartható használatot.

2009-ben az állam a GDP 37,2 százalékának elvonását tervezte adóbevételként – ez 2,7 százalékkal alacsonyabb az uniós átlagnál. A szociális kiadásokra a GDP 22,3 százalékát költi el – ez 4,6 százalékkal kevesebb, mint a 27-ek átlaga. Ennek alapján nem mondható el, hogy az állam túl sok jövedelmet vonna el adóként, de az sem, hogy bőkezű a jóléti kiadások területén – e tekintetben a teljesítménye jobban az átlag alatt van, mint a bevételi oldalon.

A társadalom emelkedését szolgáló intézményrendszer, az oktatás, a tudomány, a kutatás és fejlesztés alárendelt szerepben van a megtermelt társadalmi jövedelem újraelosztásakor és presztízse is folyamatosan csökken. A híres magyar „szürkeállomány” idehaza költséget, külföldön értéket teremtő cikké vált, vagyis gyengülnek azok a pozícióink, ahol előnyöket élvezhetnénk. A társadalom emelkedéséhez hozzájáruló információgazdálkodás és elosztás pedig hiába kap megfelelő figyelmet, ha a társadalom jelentős rétegei kívül rekednek az információs társadalmon.

A nagyrészt reklámbevételekből működő sajtó- és médiavilág nemcsak hogy nem népszerűsíti a fenntartható életmódot, hanem érdekvizonyaiából fakadóan ösztönzi a pazarlást. A társadalom értékteremtő képességének megőrzésére hivatott egészségügy helyzete kritikus, egészségmegőrző funkcióját nehezen tudja ellátni, a betegségmegelőzésre alig-alig jutnak források. A prevencióra való szemléleti váltás nélkül – amelynek magában kell foglalnia egészségünk teljes feltételrendszerének átvilágítását – az egészségügy csupán költségvetési kérdés lesz, intézményrendszerét a költségvetési lehetőségek alakítják a tényleges szükségletek helyett. Kellő megelőző munka hiányában pontosan azok a társadalmi rétegek sérülnek, amelyek az értékteremtést végzik.

Az állam szociális kiadásainak elégtelen volta arra utal, hogy egyre több szociális biztonsági kérdéssel kell megküzdenünk. Egy olyan társadalomban, amely egyre kevesebb gyermeket vállal, amely elöregszik, amelyben kevés a foglalkoztatott, amelyben egyre kevesebb ember állítható munkába, bővítetten termelődnek újra olyan szociális kérdések, amilyenekre még egy feljövőben lévő gazdaság sem tud elegendő pénzzel válaszolni. A szociális problémákat termelő társadalomban pedig nehezen képzelhető el emelkedő gazdaság.

A szociális biztonság kérdései megoldhatatlanok egy olyan társadalomban, amely a család és a szolidaritás közösségi önszerveződéseit nem becsüli. A családtól, a közösségtől elszakadó gondoskodás a társadalom közös felelősségévé tette ezt a feladatot. Részben felszabadította az egyént ennek gondja alól, de így a feladatból egyesek számára pénzkereseti lehetőséget teremtett. A pénzfüggő gondoskodás nem tudja pótolni a család és a közösség szeretetét, a valahová tartozás, a megbecsültség érzését, és végzetesen gyengíti az átadható, helyes erkölcsi mintákat.

Ugyanakkor kialakította a magánhaszonra dolgozó vállalkozások körét, amelyek kérdéses hatékonysággal költik el a közösség pénzét. Megjelentek azok a potyautasok is, akik visszaélnék vagy rosszul élnek a gondoskodás felkínált lehetőségével. Ez ellentétet szít a társadalmon belül, tovább rontja a társadalmi szolidaritást.

Az emberek biztonságuk megőrzését az arra hivatott szervezetekre, eszközökre bízják, és kevés figyelmet fordítanak azokra az okokra, amelyek biztonságukat veszélyeztetik. A konfliktusok a tudásbeli, szemléletbeli, egzisztenciális és jövedelmi szakadékok mentén alakulnak ki. A növekvő társadalmi terhek, az igazságtalanság vagy csak annak érzete, a társadalmi szegregáció, valamint a gazdagok és a szegények közötti életvitelbeli különbségek mellett nem várható a biztonság javulása. Ehhez új tényezők is járulnak, környezeti kérdések, mint az élelmiszerellátás és az energiaellátás biztonsága, a kémiai biztonság vagy éppen az éghajlatváltozás hatására fellépő szélsőségekkel kapcsolatos kiszolgáltatottság.

A fenntarthatatlanság problémájához a fejlesztéspolitika is hozzájárul. Ha a társadalomnak nincs jövőképe, nem tudja, milyen értékek mentén és hová kíván eljutni, akkor a fejlesztéspolitika a rövid távon jelentkező igények és nem a hosszú távú, valós szükségletek kielégítése felé fordul. A külső források megszerezhető volta, a támogatások felhasználásának előre gyártott feltételei tovább nehezítik a közös társadalmi cél felvázolását. Az elérhető források azonnali cselekvésre készítetnek, és kevés, jobbra teljesen formális lehetőséget kínálnak a hosszú távú társadalmi, környezeti hatások megfontolására.

A fejlesztéspolitika sok esetben tovább szélesíti azokat a szakadékokat, amelyeket áthidalni szándékozik. A társadalom szereplői nem képesek egyforma mértékben élni a fejlesztéspolitika lehetőségeivel: azok lesznek a legfőbb haszonélvezők, akiknek jók az információi, képesek megfizetni az adminisztratív terheket és saját forrást tudnak biztosítani a támogatásokhoz, noha legtöbbször ők azok, akik támogatás nélkül is boldogulnának. Az ő versenyhelyzetük javul, több, jobb, használhatóbb tudást, eszközt szereznek, míg a másik oldalon minden marad a régiben, a tehetősök és a leszakadtak közötti szakadék tovább szélesedik, fokozódik a lemaradás és a hátrány.

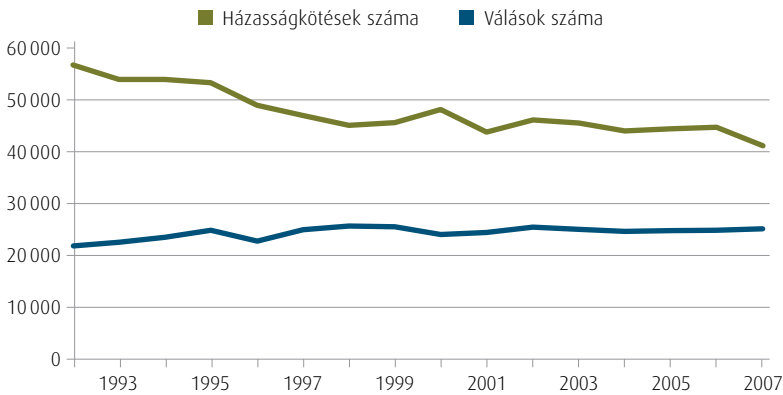
A fejlesztéspolitika legjelentősebb hibája, hogy nem a lemaradások okaira irányul. A területek közötti kiegyenlítetlenség sokszor történelmi, kulturális és ökológiai okokra vezethető vissza, másrészt a területi egyenlőtlenségek legfőbb hajtóereje a társadalom értékszemlélete, amely az anyagi javak megszerezhetőségét részesíti előnyben. Ennek megfelelően a tehetősebb rétegek a nagyobb városi piacok irányába mozdulnak el. A városokban nő a népesség, nő a piac potenciálja, míg vidéken csökken. A csökkenő vidéki népesség növekvő fajlagos költségekkel, a piac beszűkülése miatt pedig csökkenő gazdasági és megélhetési lehetőségekkel néz szembe. Hátrányai folyamatosan nőnek, elveszíti versenyképességét a külső piacok áruival, szolgáltatásaival szemben.

Az a veszély fenyeget, hogy a népesség összetétele még erőteljesebben változik, és csak az idősek, a hátrányt szenvedők, az önkormányzati foglalkoztatottak maradnak helyben. A fejlődési képességeitől megfosztott vidék tehetetlenül tárulkozik ki a világ felé, kontroll nélkül fogadja be a fejlesztéspolitikai divatirányzatait és forrásait. A fejlesztési források aztán visszavándorolnak a nagy piacokra, a beruházás fenntartása pedig a közösség feladatává válik.

A magyar társadalom legkényesebb kérdései

A magyar társadalom fenntarthatósága

A magyar társadalom fenntarthatóságát a fogyó és öregedő népesség, a család intézményének leértékelődése, a csökkenő mértékű foglalkoztatottság, a növekvő szegénység, és az önpusztító életstratégiák veszélyeztetik. A globális népességnövekedés a környezet feléléséhez vezethet, a fejlett országok népességfogyása viszont lokálisan veszélyezteti a jóléti vívmányok, a helyi intézmények fenntartását. Magyarország demográfiájára a népességfogyás jellemző. Az éves fogyás

A házasságkötések és válások száma

3. ábra

Forrás: KSH

huszonöt-ötvenezer fő között ingadozik. Magyarországon a nők harmada nem szül gyermeket. Három gyermek közül legalább egy olyan anyától születik, akinek nincsen férje. A válások száma nő, a házasságkötések száma csökken. A család intézményének társadalomfenntartó

szerepe leértékelődött. Mivel a családgazdaság képezi a nemzetgazdaság talapzatát, a család szerepének leértékelődése egyszerre oka és következménye egy süllyedőben lévő társadalomnak (21. oldal, 3. ábra).

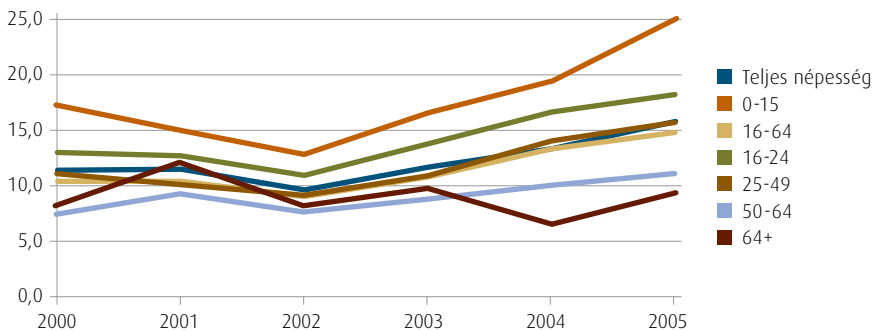
2007-ben a 0 – 59 évesek több mint egytizede élt olyan háztartásban, melynek egyetlen tagja sem volt „foglalkoztatott”, vagyis a háztartás megélhetésének forrása nem a munkából származó jövedelem volt. Az alulfoglalkoztatottság kialakulásának oka a haszon maximálásának vágya, vagyis hogy egyre kevesebb foglalkoztatottól egyre több feladat teljesítését várják el. Így aztán kevés ember jut munkához, de a rendszer a foglalkoztatott kevesek munkaerjét is feléli.

A képzetlen, kétékezi munkára alkalmas munkaerő kivonását a foglalkoztatásból az egyre növekvő gépi munka is gyorsította, különösen a mezőgazdaságban, az építőiparban és a kézműiparban. A társadalom azt látja, hogy a gépi munka termelékenysége hasznot hajt neki, a negatív külső hatásokban testet öltő társadalmi költségeket viszont nem méri fel, pedig az előnyöket közvetve és közvetlenül többszörösen megfizeti. A magas élők munkára fordítást igénylő tevékenységeket – kézművesség, szerves gazdálkodás, házi feldolgozás – a magas munkaköltségek miatt a piac versenyképtelenséggel bünteti, és nem ismeri el e tevékenységek alacsony külső költségeit.

A bér- (alacsony bérek) és adópolitika (magas adók és járulékok) következtében a foglalkoztatásnak további gondokkal is kell küzdenie. Ezek közé tartozik a „fekete foglalkoztatás”, amely önmaga ellen hatva csökkenti az adóbevételeket, valamint a nyugdíj és a biztosítás hiánya miatt hátrányos a foglalkoztatottakra nézve is.

2007-ben közel hárommillió nyugdíjas élt Magyarországon. Közülük kétmillió töltötte be a nyugdíjkorhatárt. 1990-ben ötszáznegyvenezren, 2007-ben pedig nyolcszázötvenezren részesültek rokkantnyugdíjban. A nyugdíjasok létszáma magasabb, mint az az előregedésből következnek: jelentős rétegeket a munkanélküliségből menekítettek át az állami ellátásba, és okoztak ezáltal nehezen viselhető terheket a nyugdíjbiztosításnak. Emellett értékteremtés módjai között nem tartjuk számon az otthon, a család számára végzett teremtő, szolgáltató tevékenységeket, azért a nyugdíjasokat sokan inkább társadalmi tehernek tartják, mintsem a társadalmi tevékenységet folytatók nélkülözhetetlen rétegének.

A szegénységi arány a teljes népességre vonatkoztatva emelkedő tendenciát mutat. Amíg a szegénységi átlag 16 százalékra növekedett, addig a gyermekszegénység esetében a növekedés 25 százalékos. 2005-ben a tizenöt év alatti kiskorú népesség negyede élt a szegénységi küszöb alatt. Az életkor növekedésével általában csökken a szegénységi arány, az idősebb korosztályokban átlag alatti (23. oldal, 4. ábra).

4. ábra **A szegénységi arány Magyarországon, korcsoportok szerint, %** Forrás: KSH

A demográfiai tendenciák, a kevesebb gyermekáldás, és a gyermekkorosztály magas szegénységi rátája együttesen mutat rá a fenntarthatatlan jövőre. A kiugró gyermekszegénység egyik oka, hogy a szegényebb népesség több gyermeket vállal, mint a jóléti életmódot folytatók (ez nemcsak magyar sajátosság), így a megszülető gyerekek negyede eleve szegény családba születik. A ma még „húzó” aktív népességre ezért az idősebb és fiatalabb korcsoportok gondjai miatt több teher hárul, és ez ennek a korosztálynak a korai kiégéséhez vezethet. Az is jól látható, hogy a jelenlegi társadalmi gondoskodás felnőtt korra nem tudja kiemelni a szegénységből az oda születetteket, így sajnálatos módon ez a korosztály csökkent szinten tud csak hozzájárulni az öngondoskodáshoz és a társadalmi értékteremtéshez.

Hasonló negatív tendenciákat mutat a „függőségi arány” is, amely azt mutatja, hogy az aktív korúakra hány eltartandó személy jut. 2008-ban száz aktív korúra 22 tizenöt évesnél fiatalabb és 24 hatvanöt évesnél idősebb személy jutott. A teljes népesség eltartottsági rátája 42 körül van. Ez az arány a fiatalok népesség csökkenő és az idős népesség növekvő jellege miatt tovább romlik. A tényleges folyamatot az öregedési index meredeken emelkedő értéke mutatja.

Nem véletlen, hogy ez az állapot a rendszerváltás után alakult ki. A gazdasági növekedésből származó, adók, járulékok formájában elvont jövedelmek újraelosztása bővített lehetőségeket kínált a szociálisan rászorulókat támogatására, csak hogy a profitmaximáló gazdaság több embert rekesztett ki a foglalkoztatásból, mint amennyit az államnál megjelenő jövedelemből el lehet látni. A foglalkoztatottak által alacsonyan tartott bérekre magas adóterheket kell tehát rakni a bevételek érdekében. Az egyre kevesebb foglalkoztatott az állam szociális költségeit úgy ítéli meg, hogy az ő munkájuk jövedelméből támogatják a rászorulókat.

Ez a folyamat fontos táptalaja a „romakérdés” napirenden tartásának is. A jövedelmi szegénységet bővítetten újratermelő mechanizmusok a cigány társadalmat az aluliskolázottság és a szegregáció miatt nagyobb arányban sújtják, a többségi társadalom viszont úgy érzi, hogy az ő leszakadásuk miatt kell nekik nagyobb áldozatokat vállalniuk. A mélyülő szegénység újabb ellentétek forrásává válik, megjelenik a „szociális bűnözés”.

A „verseny társadalom” hátrányai itt válnak kitapinthatóvá. A kisebbségi társadalom eleve meglévő hátránya a tovább bővülő tudásbeli leszakadása miatt is halmozódik. A verseny nem várja meg, amíg ez az ismeretekben, kivált korszerű tudásban szűkölködő réteg felemelkedik, így az ismereti és információs szakadék egyre nő. A helyzetet súlyosítja a társadalmi elkülönülés. A teremtő, alkotó érintkezés hiányában nehéz értelmes segítséget nyújtani, nehéz átadni az ismereteket, az életmódbeli, viselkedési példákat. Az elkülönülésnek kialakul a területi megjelenése is, amely a vidéki perifériákat sújtó piaci mechanizmusok fokozott szegénységteremtő ereje, és ennek következtében a vidéki népességben érzékelhető kontraszelektációs tendenciák miatt jön létre. A perifériákon létrejövő úgynevezett „roncstársadalomban” az idősek, az anyagilag tehetetlenek, a segélyezették és/vagy önkormányzati közmunkások kényszerezgelyttléte alakul ki, és ugyanakkor egyre fogy belőle a belső teremtő erő.

A magyar népesség egészségi helyzetét a gazdasági, foglalkoztatási, egzisztenciális bizonytalanságok, a környezeti kockázatok, az életmód, az egészségtudat és az egészségügy helyzete együttesen alakítják. A társadalmi-gazdasági helyzet egészséggel való összefüggését az ún. deprivációs indexszel jellemezhetjük. A mutató településszintű vizsgálata alapján megállapítható, hogy a depriváció növekedése és a korai (15 – 64 éves korú) halálozás között mindkét nem esetében statisztikailag szignifikáns összefüggés áll fenn. A legmagasabb a halandóság a leginkább deprivált észak-magyarországi és az észak-alföldi régióban. Hasonlóan összefügg a szociális helyzet a tüdő-, a gyomor és a méhnyak rosszindulatú daganatos betegségeivel, valamint a keringési betegségek miatti halálozás területi eloszlásával. Ezzel szemben a vastagbél- és emlődaganatok miatti halálozás a jobb szociális helyzetű országrészekben gyakoribb.

Magyarországon a születéskor várható átlagos élettartam jelentősen elmarad az uniós átlagtól. A 2006-ban nálunk született férfiaknál ez 69,03 év volt, közel hét évvel marad el az uniós átlagtól (a régi tizenöt tagállamétól több mint nyolc évvel). A 2006-ban született nők várható átlagos élettartama 77,35 év volt, ez mintegy öt évvel kevesebb, mint az uniós átlag. A várható élettartamból a férfiaknál 55,3, a nőknél 58 év eltöltése várható egészségben.

Kritikus jelenségek figyelhetők meg a fiatal korosztályok egészségét alakító tényezők tekintetében, és ez félreérthetetlenül összefügg a gyermekszegénységgel, az egészségfelélő magatartási formákkal. Az ötödikesek egyötöde kipróbálta már a dohányzást, a 9-11. osztályos tanulók ötöde próbált már valamilyen illegális szert. A 9. osztályosok közel harmada, a 11. osztályosok

több mint fele létesített már szexuális kapcsolatot. A tanítási napokon a tanulók 60 százaléka néz két óránál hosszabb ideig tévét, hétvégén ez az arány 90 százalék. Nő a túlsúlyos és elhízott gyerekek száma, ezzel párhuzamosan a cukorbetegség is. A korosztályi sajátságokhoz képest magas a depresszív hangulat gyakorisága, főleg a lányok esetében. A fiúk ötöde, a lányok harmada depresszióra hajlamos.

A hazai társadalom külső függősége

A globalizálódott világra a kereskedelem, az emberek, az áruk és a tőke felfokozott mozgása jellemző. Mindez meghatározza az országok mozgásterét. Függőséget okoz az eladósodás, a külföldi tőke jelenléte, a rákényszerülés a külső támogatásokra, és a rászorultság a külpiazi energiaforrásokra.

Külső gazdasági függőségünk egyrészt az ország eladósodásából, másrészt – ezzel karöltve – a túlzott privatizációból származik. A magyar gazdaság szervezeti és szerkezeti átalakulásában jelentős szerepet játszik a külföldi tőke. Az ország nagy mértékben engedte át a vagyonát, a piacát, az emberek munkaerejét a külföldi tőkének, monetáris intézményeit pedig döntően nemzetközi szervezetek irányítják. Ez segítheti a gazdaság növekedését, a nemzetközi versenyképesség fokozódását, a tőkeképződést, az exportképesség növekedését, a fejlettebb munkamódszerek elterjedését. A gazdasági válság kapcsán érezhetővé vált azonban az ország nagyfokú kiszolgáltatottsága a külföldi tőkeérdekeltségeknek. A pénzpiac aránytalanul nagy profitot és kamatjövedelmet von ki az országból, és ez közvetlenül a költségvetést, közvetve pedig a teherviselő rétegeket, valamint a szociális és a jóléti célok elérését veszélyezteti.

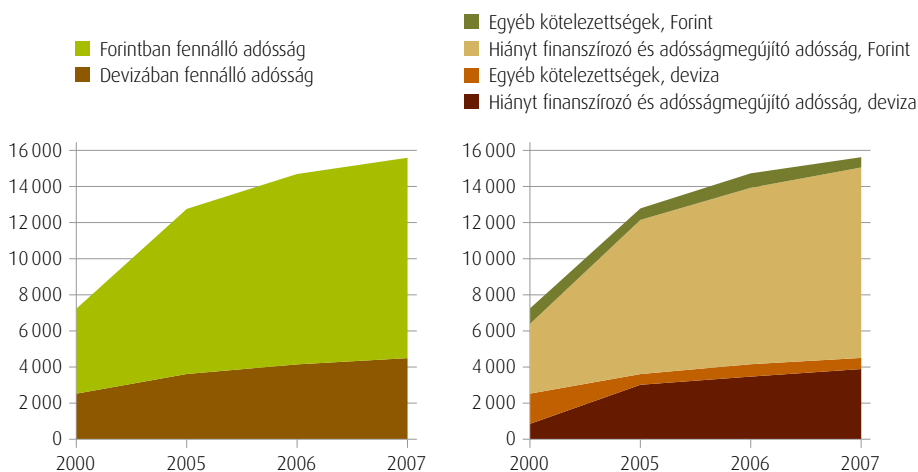
A külföldi tőkének való kiszolgáltatottság abból az ellentmondásos helyzetből adódik, hogy az állam a külföldi működő tőke tartós jelenlétében, a tőketulajdonosok a minél nagyobb haszonban érdekeltek. A profit további felhasználása a befektetési környezettől függ. Ha az állam ehhez megfelelő környezetet tud nyújtani, akkor a tőke helyben marad működő tőkeként, ha nem, kivonják az országból. Ahhoz, hogy az állam megtarthassa a külföldi tőkét, teljesítenie kell annak kívánalmait.

A legfőbb kívánalom a profit maximálása, amit úgy lehet elérni, ha az állam alacsonyan tartja a közteherviselés költségeit. Ennek velejárói az adókedvezmények, az állami garanciavállalások, az alacsonyan tartott adók és járulékok, a közpénzen biztosított korszerű infrastruktúra. Mindez jelentős jövedelemkiáramláshoz vezetett az elmúlt másfél évtizedben, gyengítve az

állam gazdasági és adósi pozícióit. A Magyar Nemzeti Bank szerint 1995-től kezdődően tizenegy év alatt, 17,7 milliárd euró beáramlásából 54,6 milliárd eurónyi tőkejövedelem keletkezett. Ennek kicsit kevesebb mint egynegyede maradt csak Magyarországon.

A haszon maximálásának egyik eszköze a bérek alacsonyan tartása. A magyar minimálbér csak negyede a világ hetven nagyvárosában mért átlagértéknek. Ez megfelel a külföldi tőke óhajainak, az alacsony jövedelmekre kirótt magas adók és járulékok azonban már nem. A profitmaximálás, a tőke tartózkodásának további feltétele ezért az adó- és járulékkerhek csökkentése. Ez az államot kedvezőtlenül érinti, végső soron tovább növeli a függőségét.

Az alacsony bérek alacsony adó- és járulékbévételt jelentenek a költségvetés számára, még akkor is, ha a rárakodó költségek nemzetközi összehasonlításban magasak. A magas adó- és járulékkerhek ezért egybeesnek az alacsonyan tartott bérekkel. Ha csökkentik az adókat és járulékokat, a visszaeső költségvetési bevétel szűkíti az újraelosztás lehetőségét, és a bevételi oldalt kell átalakítani úgy, hogy a kieső bevétel a fogyasztási típusú adókból pótlódjék.

A központi költségvetés bruttó adóssága, milliárd Forint

5. ábra

Forrás: KSH

A hiányt eleinte a vagyon eladása fedezte, jelenleg az állam eladósodásának növelése. Ám a növekvő adósság sem képes az egyensúlyteremtést finanszírozni, hiszen az adósságnövekedés több mint 80 százaléka a korábbi hitelek kamatainak törlesztését szolgálja. Az állam-

háztartás kiadásainak 8,7 százalékát (1134,5 milliárd forintot) tervezték 2009-ben törlesztésre fordítani. Összehasonlításként: az erre az évre tervezett egészségügyi kiadás 1180 milliárd forint (26. oldal, 5. ábra).

A külföldi tőke által létrehozott tulajdonosi jövedelem egyre nagyobb szerepet játszik a magyar gazdaságban. Ugyanakkor a tulajdonosi jövedelmen belül ellentétesen alakul a visszaforgatott jövedelem és az osztalék aránya: 2002-ben a külföldi befektetők által visszaforgatott jövedelem a tulajdonosi jövedelem 48 százalékát tette ki, 2006-ra ez az arány 19 százalékra csökkent, az osztalék pedig ugyanezen időszak alatt 33 százalékról 59 százalékra növekedett.

A külső támogatások révén kettős függőség valósul meg. Az egyik magától a forrástól való függés, a másik, hogy a támogatások feltételekhez kötöttek, a támogató közösség az adott forráshoz képest aránytalanul nagymértékben szabja meg a kedvezményezett ország fejlesztési és támogatási politikáját.

A gazdaság helyzete a fenntarthatóság szempontjából

Magyarország a rendszerváltozás során jelentős gazdaságszerkezeti átalakuláson ment keresztül. Az ipari társadalmakat jellemző szerkezet megszűnt, az azonban még kérdéses, hogy meddig jutottunk el a szolgáltatás-központú, ún. információs társadalom irányába.

A „fejlett” világ társadalmi már jóval korábban és többnyire más tényezők, indokok miatt szakítottak a hazai kitermelésen nyugvó ipari tevékenységekkel. A világ számos fejletlenebb országába történő tőkekihelyezés segítségével olcsó természeti és emberi erőforrások felhasználásával állíttatják elő javaikat, ahol nem kényszerülnek hazájuk szigorú környezeti előírásainak teljesítésére, ugyanakkor a termeléssel járó környezetszennyezést határainkon kívül tarthatják. Saját területükön pedig a magas hozzáadott értékkel bíró „intelligens” ágazatokat részesítik előnyben.

A fenti szempontok közül Magyarországon két dolog biztosan nem érvényesült: egyrészt nem jelentős a hazai tőkekihelyezés, másrészt a magas hozzáadott értékkel bíró tevékenységek többnyire hiányoznak. A hazai bruttó hozzáadott értékben nagyon magas a termelő tevékenységekhez közvetlenül nem kapcsolódó szolgáltatások súlya, a kitermelő tevékenységek viszont egyre zsugorodó hányadot képviselnek (a bruttó hozzáadott érték mintegy 4 százaléka). Ez utóbbiban a mezőgazdaság a húzóágazat, amely 95 százalékát adja a kitermelő tevékenység teljesítményének. A bányászat visszaszorult vagy megszűnt (5 százalékos GDP részesedésről 0,2 százalékra esett vissza). A feldolgozóipar a hozzáadott érték 22,1 százalékát teszi ki, és ez az ágazat az, amelyen keresztül a hazai gazdaság a nemzetközi gazdasághoz kapcsolódik, illetve ezen keresztül függ tőle. Ezen belül azonban az élelmiszer- és a könnyűipar esetében a leggyengébb a

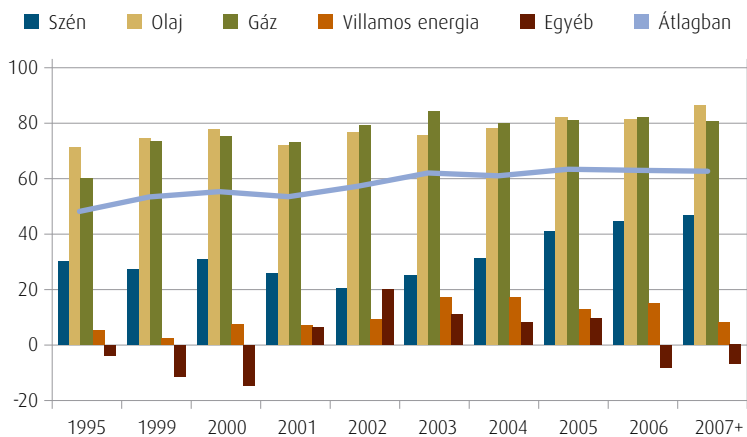
kötődés, holott adottságaink éppen itt tennék lehetővé a nagyobb részesedést. Mégis a vegyipar és a fémfeldolgozás, illetve általában azoknak az ágazatoknak a kötődése jelentősebb, amelyek számottevő szerepet játszanak a gazdaság anyagfogyasztásában, és amelyek alapanyagait tekintve importra szorulnak. Egyben ezek a legjelentősebb exportágazatok is, vagyis még az exportunk is nagyobb részben importfüggő. A legbeszédesebb példa, hogy a gépipar félkésztermék-fogyasztásának közel 90 százaléka behozatalból származik.

A hazai kitermelésre épülő mezőgazdaságnak súlyos versenyképességi feltételeknek kell megfelelnie: a többfunkciós, fenntartható mezőgazdaság környezeti és társadalmi teljesítmény-elvárásai az iparszerű mezőgazdaságban versenyhatékonyságot rontó tényezőkként jelennek meg. A természeti erőforrásokat világszerte rosszul beárazó szabályozással a ma még olcsó üzemanyagok az emberi munkaerő alkalmazását egyre több munkafolyamatban versenyképtelenné teszik a gépesítettel szemben. Ezzel szükségszerűen csökken az agrárgazdaságban dolgozók száma is

Az építőipar szerkezete kiválóan jellemzi a hazai gazdasági és társadalmi helyzetet. Az éves termelési érték több mint fele épületek építése során születik meg. Ezek negyedrése lakóépület, de mivel megvalósulásukat a hitelfeltételek befolyásolják, a megrendelések bizonytalanok. A termeléshez közvetlenül kapcsolódó építkezések részaránya viszonylag alacsony. Az egyéb építmények között a vonalas infrastruktúrák, a közlekedési és csővezetékek, hálózatok a jellemzőek. Az építőipar termelése mögött nagy részben állami megrendelések állnak, a termelő gazdasághoz és a szolgáltatásokhoz kapcsolódó építések aránya nem túl magas.

A hazai gazdaság tehát visszalépett az erőforrás-intenzív szerkezettől, ám a gazdaság által ma igénybe vett természeti erőforrásoknak sincs hazai erőforrás-fedezete. Magyarország energetikai importfüggősége az európai átlag felett van, abszolút értékben is meglehetősen magas. 1992-ben a hazai kitermelésű és behozott primer energiahordozók aránya 50 – 50 százalék volt, 2007-ben a behozatal már 63 százalék. Ekkor kőolaj tekintetében 86,5, földgáz esetében 82, szén esetében 46,7 százalékban függünk a behozattól. Annak ellenére tehát, hogy a nehézipar struktúrája átrendeződött, erőforrás-függőségünk nem csökkent, hanem tovább növekedett. Rendkívül kedvezőtlen, hogy az importált anyagok alacsony hozzáadott értékkel hagyják el hazánkat (29. oldal, 6. ábra).

Erőforrás-függőségünket csökkenthetné, hogy a szerkezetváltást követően a tulajdonosok haszonmaximalizálási érdekeltsége miatt javult az anyag- és az energiafelhasználás hatékonysága. Ugyanakkor a nagy üzemméretek gazdaságossági logikája, a tőkekitermelés optimális színhelyeinek követése, a piaci lehetőségek miatt nőtt a beszállítói és az értékesítói távolság, ez megnövelte a mobilizációs kényszert, ez pedig az erőforrások felhasználását.

Energiainportfüggőség, energiaforrások szerint, %

6. ábra

Forrás: KSH

A hazai gazdaság szereplői a rendszerváltást követően külföldi érdekeltségű multinacionális cégekre, valamint hazai kis- és középvállalatokra oszlottak. A hazai szféra jelentős mértékben bedolgozó jellegűvé vált, multinacionális cégek megrendeléseire fűződik fel, ez sérülékennyé és kiszolgáltatottá teszi.

Magyarország nyitott, a globális kereskedelemnek erősen kitett ország, nagy mértékben függ a külső piacoktól, és ez kiszámíthatatlan helyzeteket teremthet. Bár a nemzetgazdaság külkereskedelmi egyenlege javult, az élelmiszer-gazdaság az egyetlen olyan ágazat, ahol mérlegünk tartósan pozitív. A cserearány javulásának ellenére a magyar gazdaság importigényessége folyamatosan növekszik. 1995-höz képest a beszerzések közel meghatszorosódtak. Kivételünk pedig túlságosan és egyoldalúan támaszkodik a német piac felvevőképességére.

A rendszerváltás után a külföldi befektetések jelentős része piacszerzésre irányult, különösen a hazai élelmiszer-feldolgozásban. Az üzletláncokat elárasztó multinacionális áru kínálat változó minőségű, gyakran dömping-áron árusított termékeivel nehéz helyzetbe hozta a tőkehiányos és hatékonysági problémával küzdő hazai feldolgozóipart. A rendszerváltást követően az élelmiszeripar közel 60 százalékban külföldi tulajdonba került (a külföldi tulajdon részaránya még 2008-ban is 48 százalék). A külföldi tőkebefektetések az élelmiszer-ipari koncentráció növekedéséhez is hozzájárultak. A magyar tejiparban például 2006-ban az öt legnagyobb vállalat a nettó piaci értékesítés 69 százalékával rendelkezett. A kereskedelemben is nagyon erős

a koncentráció: a 10 legnagyobb kiskereskedelmi lánc részesedése a forgalomból már 2003-ban elérte a 89 százalékot, az 1997. évi 52-vel szemben. A kistermelők, ha akarnák, sem tudnák bevinni termékeiket ezekbe a láncokba a diktált feltételek miatt.

A hazai gazdaság nyitottságát és teljesítményének minden áron való növelését a rendszerváltást követő jóléti elvárások tették elengedhetetlenné. A legrövidebb idő alatt megvalósuló fejlesztések kaptak elsőbbséget, így az új gazdasági szerkezetet a kívülről felkínált lehetőségek diktálták. Rövid ideig kétségtelenül élvezhettük a piacgazdaság és a gazdasági növekedés anyagi hasznait, cserébe viszont olyan feltételeket kellett biztosítani, amelyek a hosszú távú fenntarthatatlanságot alapozták meg. Jelenleg a külső feltételek alakulásának megfelelően sodródunk, hiszen a hazai gazdaság szerkezetéből hiányzik a helyi ökológiai, természetföldrajzi és kulturális adottságokra épülő árnyaltság.

A környezet állapota

Magyarországnak – más országokhoz hasonlóan – globális felelőssége van a környezet állapotának alakításában, mivel ezzel mások sorsát is befolyásolja. Az országhatárok csak politikai értelemben léteznek, környezeti szempontból aligha. Magyarország környezeti állapotát is a globális környezeti feltételek, valamint a hazai környezetterhelés és igénybevétel határozzák meg (természeti erőforrások elvétele, térfelhasználás, szennyezőanyag-kibocsátás).

Minden társadalom számára általában azok a kedvező környezeti állapotok, amelyekhez történelme során már alkalmazkodott. A környezet minden olyan változása, amely a megszokott feltételek változásával jár – pl. éghajlat, biológiai sokféleség – alkalmazkodási kényszer elé állítja a társadalmat.

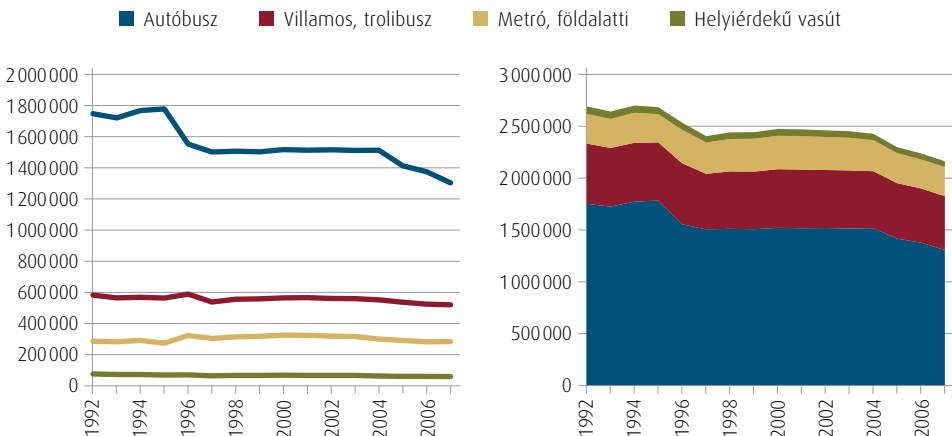
A rendszerváltoztatás után egy szelídebb környezeti terhelést okozó gazdasági szerkezet alakult ki az országon belül. A hazai termelésből kieső fogyasztási javakat – a fokozódó fogyasztási éhség kiszolgálása érdekében – behozatalból biztosítottuk. Így – bár a határainkon belüli környezetterhelés visszaesett -, a globális környezetben okozott külső terhelésünk növekedett.

Hazánk ÜHG- (üvegházhatású gáz) és kéndioxid-kibocsátásának erőteljes csökkenése is nagyrészt a szerkezetváltáshoz, illetve a gázfelhasználás magas részesedéséhez kötődik; jelenleg túlteljesítjük nemzetközi kötelezettségeinket. A fogyasztási szokásokat tekintve az Unió fejlett országaival összehasonlítva a hazai lakosság lényegesen kedvezőbb helyzetből indult az egy főre jutó fogyasztás vagy hulladéktermelés tekintetében. Mindezen előnyeinket azonban könnyen felélhetjük.

Az egy főre jutó primer fosszilis energiahordozók felhasználása pl. 14 év alatt (1992 – 2006) 13 százalékkal nőtt. Ha a világ egy főre jutó energiafogyasztását tekintjük, akkor egy átlagos magyar másfélszer fogyaszt többet egy átlagos világpolgárnál (egy amerikainak 4,1-szeres, egy uniós polgárnak 2,2-szeres a fogyasztása az átlaghoz képest).

A 2000-es években a reálbérek növekedésének és a lakossági hitelfelvétel divatjának hatására meglódult a lakosság fogyasztása. A tartós fogyasztási cikkek állománya jelentősen nőtt, pl. személygépkocsiból 2007-ben 56 jutott 100 háztartásra, másfélszerese a 2000-es szintnek; 1990-től kezdve közel félmillió új lakás épült a fogyó népesség számára. Ma száz szobára 90 ember jut rendkívül egyenetlen megoszlásban.

A városi népesség növekedése és az agglomerációk kialakulása nyomán jelentkező ellátási feladatok a szállítási kényszer növekedéséhez vezetnek. Az életmóddal járó ingázás (munka, hétvégi, szórakozás) hasonlóképpen növeli a közlekedési, szállítási igényeket. A vidéki kistelepüléseken a szolgáltatások hiánya, a helyi piacok fejletlensége ugyancsak utazási kényszert szül. Az ország intézményi és kulturális szempontból is megnyilvánuló erős centralizációja a főváros közlekedési rendszerének túlterhelését okozza. Végül pedig nagyon sok a helytelen szemléletből, viselkedésből következő fölösleges szállítás és utaztatás. De épp így a helytelen szemlélethez köthető, az átváltás a tömegközlekedésről az egyéni közlekedésre is.

A helyi közlekedésben tömegközlekedési eszközökkel szállított utasok száma, ezer fő (taxik nélkül)

7. ábra

Forrás: KSH

A tömegközlekedés növekvő költségei, a csökkenő utasszám (2001-től 2007-ig a tömegközlekedés 350 000 utast veszített) egyre magasabb viteldíjjal teszik csak lehetővé a szállítást, a dráguló, deficitekkel küzdő, romló színvonalú tömegközlekedés pedig kevésbé vonzó. Sajnos az állam nem ismeri fel sem saját, sem polgárai valódi érdekeltségét: úgy véli, hogy a tömegközlekedés fenntartása jelentős forrásokat von el a közösségtől, az egyéni közlekedés viszont adók, díjak és járulékok formájában bevételt eredményez. Mivel az egyéni közlekedés volumene nő, hiába csökken a fajlagos szennyezőanyag-kibocsátás, az állomány és a futásteljesítmény növekedése ezt az eredményt felülírja (31. oldal, 7. ábra).

A környezetterhelést a területhasználat módja is jelentős mértékben befolyásolja. Az alacsony ökoszisztéma-szolgáltatást nyújtó területek kiterjedése nagyon jelentős; arányában kevés, és természetes szerkezetében javításra szoruló gyep- és erdővagyonunk van. A beépített területek kiterjedése a zöldmezős beruházások, az új utak, autópályák építése miatt szinte visszafordíthatatlanul, illetve megállíthatatlanul nő. Ez nemcsak a természetes élőhelyek elvesztését, de az élőhelyek zsugorodását, feldarabolódását is okozza.

Milyen lehet a jövő?

Nem látjuk előre a jövőt, ám kötelességünk minden számottevő valószínű forgatókönyvvel elővigyázatosan számolni. Magyarország léte csekély hatással van a világra – annál nagyobb hatással van a külső környezet nemzetünk sorsára. Azt feltételezzük, hogy a jövő globális történéseit az éghajlatváltozás, a fosszilis energiahordozók fogyása és drágulása, és a mezőgazdasági termelés lehetőségeinek beszűkülése befolyásolja alapvetően.

A globális éghajlatváltozás tény, és valószínűleg meghatározó ökológiai feltétel lesz a következő évtizedekben, de akár hosszabb távon is. Még nem tudjuk, hogy pontosan milyen jellegű és hatású lesz a változás, de amire bizonyosan készülni kell, az a szélsőséges jelenségek gyakoriságának és hevességének fokozódása. Magyarországot az éghajlatváltozás várhatóan nagyobb mértékben sújtja. Ez többek között a már eddig is közel egy fokos felmelegedésben, és a csapadékviszonyok eloszlásának változásában nyilvánul meg. A változások elsősorban a víz- és talajviszonyokra, a biológiai sokféleségre, a mező- és erdőgazdálkodás feltételeire, az ellátás lehetőségeire, a városi életminőségre, az emberi egészségre, az épített környezetre és az infrastruktúrák működtetésére, fenntartására hatnak majd kedvezőtlenül.

A másik, talán jobban előre jelezhető hajtóerő a fosszilis energiahordozók korlátozottá válása. A legkeresettebb olaj tekintetében mutatkozik a legkisebb tartalék, és a maradék szénhidrogénkészletek kitermelhetősége sem lehetséges az eddigi olcsó ráfordításokkal. Ezzel nem akkor kell foglalkozni, amikor elfogy az utolsó csepp, hiszen már most is, amikor a kitermelés lehetőségei elkezdenek csökkenni, késésben vagyunk.

A szén alapú társadalmi boldogulás lehetőségei jelenleg korlátozottak. Ennek egyik oka az egyéb megoldások ismeretének hiánya, meghatározó oka pedig az ún. strukturális fogság. A fosszilis tüzelőanyagokra alapozó társadalom olyan megastruktúrákat épített ki, amelyek lecserélése idő- és erőforrás-igényes. A jelenleg felhasznált fosszilis erőforrások felénekcserélése 2050-re a világon naponta 1000 MW megújuló energiaforrásra alapozott kapacitás létesítését igényelné, de még ebben az esetben is a légkörben halmozódó üvegházgázok koncentrációja elérné az 550 ppm-et.

A fosszilis energiahordozókban szegény „fejlett” világ tarthatatlan függőségi helyzetbe kerül az energiahordozókban gazdag államoktól. A javarészt külső piacokon beszerzett fosszilis erőforrásoktól való függőség Magyarország számára is kritikus tényező lehet a jövőben: az ellátás bizonytalansága, a szűkülő készletek miatt növekvő árak is felkészületlenül érhetik hazánkat, ha nem kezdünk hozzá a fosszilis erőforrások felhasználásának csökkentéséhez és helyettesítéséhez.

A mezőgazdaság termelés biztonságát mind az éghajlat változása, mind a dráguló fosszilis energia kedvezőtlenül érintheti, különösen olyan helyzetben, amikor fokozódó igények lépnek fel termékei iránt. Ezek az igények a világ népességének növekedéséből, a feltörekvő piacok fizetőképességének javulásából, az ott élők igényeinek növekedéséből származnak. Mindemellett az igények nemcsak az élelmiszer-alapanyagok, hanem a rost- és energianövények tekintetében is gyorsan nőnek. A mezőgazdaság tehát kettős szorításba kerül: többet kellene termelni megfizethető áron, de mindezt kedvezőtlenebb környezeti feltételek között.

Magyarország jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkezik, területének 63 százaléka élelmiszertermelésre alkalmas, 53 százaléka szántóföld, és csupán 22 százaléka erdő. Ez utóbbi sebezhetővé teszi ökológiai rendszerét az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásban. A mezőgazdaság időjárásnak kitett volta megmutatkozik a szántóföldi növények terméseredményeinek szélsőségeiben.

Az éghajlatváltozással, a globális környezet elszennyezésével, a növekvő népességgel és a városiasodással párhuzamosan egyre égetőbb kérdéssé válik a megfelelő minőségű ivóvíz biztosítása. Magyarország vízkészleteit tekintve ma még kedvező helyzetben van, de vízvagyonának alakulása a bejövő vizek mennyisége és minősége által nagyrészt meghatározott.

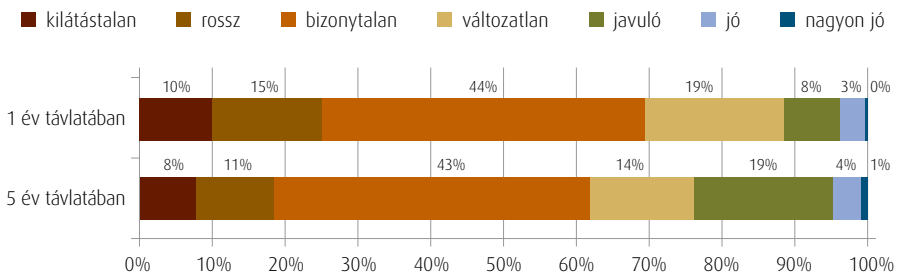
Az energiaárak – és így a szállítás közvetlen és közvetett költségei – minden korábbinál nagyobb mértékű növekedése miatt az áruk, a tőke szabad mozgására épülő globalizáció hanyatlása elkerülhetetlenné válik, kényszerű lokalizáció alakul ki.

A változások iránya tehát összességében aggasztó, legfeljebb azt nem látjuk előre, mikor érnek el egy olyan kritikus szintet, ami felborítja a megszokott életrendünket, és szétzilálja azt a gazdasági rendet, amelyen megélhetésünk ma alapul. Korántsem mindegy, hogy e változások váratlanul érnek-e minket, vagy az alkalmazkodás egyes részlépéseit addigra már előrelátóan megtettük. A felelős elővigyázatosság megköveteli, hogy minden jövőbeli döntésnél – legyen az állami, települési, vállalati vagy családi – mérlegeljük, hogy segít-e késleltetni vagy elkerülni a jövőben nagy valószínűséggel bekövetkező erőforrás-kризist.

A jövő – ahogyan a magyar emberek látják saját kilátásaikat

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács megbízásából a Központi Statisztikai Hivatal 2009 áprilisában 1048 fő megkérdezésével tájékozódott arról, hogy az emberek milyenek gondolják a jövőt.

A hetes értékelési skálán, ahol a legoptimistább érték a hetes, az összes válaszadók az összes kérdések tekintetében 3,3-as átlaggal értékelték a jövő kilátásait. Ez a bizonytalan és a változatlan jövő határán mozog. Az emberek a legpesszimistább választ, hármas átlaggal, jelenlegi esélyeik megítélésére adták, teljes bizonytalanságot áruva el. Az emberek a saját jövőjüket is bizonytalanak ítélik meg: egy év távlatában egytizedet javul a megítélés a jelenhez képest, öt év távlatában pedig négy tizedet (8. ábra).

Hogyan ítélik meg a magyarok saját jövőjüket?

8. ábra

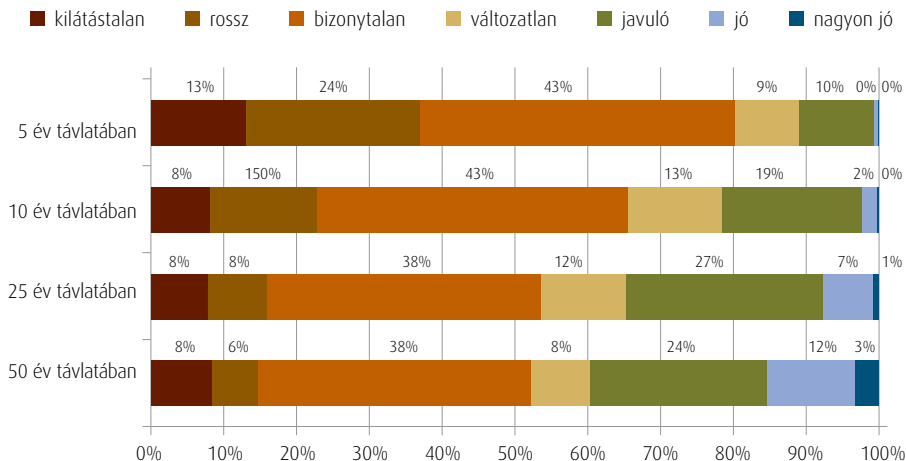
Forrás: KSH

A társadalom jövőjét illetően az emberek a magyar társadalom öt éves távlatú jóléti esélyei tekintetében a legpesszimistábbak (2,8-es átlagérték), míg a tíz, huszonöt és ötven éves távlatok egyre magasabb átlagos értékelést kaptak, ami kismértékű bizakodást fejez ki a távlati jövővel kapcsolatban. De még a legmagasabb, 2050-re vonatkozó 3,8-es átlagérték sem éri el a javuló kategóriát, ez is a változatlan megítélés alá esik.

A hosszú távú jövő

Az értékkövető és értékmegőrző társadalom ismérvei

A fenntartható társadalom értékkövető, döntéseiben következetesen ragaszkodik a fenntarthatóság értékeihez, és képes félretenni a rövid távú csoport- vagy egyéni érdekeket. Célja a társadalmi jólét egymást követő generációk számára történő megvalósulása. Ennek eléréséhez a környezet a társadalmi jólét feltétele, a gazdaság pedig eszköz, amely a természeti javakat közvetíti a társadalom számára. E kettőnek pedig összhangban kell állnia, hiszen a gazdaság csak a környezet eltartóképességén belül szolgálhatja a társadalmat. A fenntarthatóság alapértékei a társadalmi igazságosság, a szubszidiaritás, a rendszerszemlélet és a környezet jó minősége; ezt a természeti erőforrások bölcs használata biztosíthatja (9. ábra).

Hogyan látja a magyar társadalom jóléti esélyeit?

9. ábra

Forrás: KSH

A jövő társadalmának meg kell valósítania az erőforrásokhoz való hozzáférés esélyegyenlőségét, biztosítania kell az igazságos részesedést a természeti erőforrások hasznából, és azt is, hogy az adódó terhek elosztása is egyenletes, illetve méltányos legyen. A jövő társadalmá együttműködő lesz, együtt él más társadalmakkal és a természet teremtményeivel.

A jövő társadalmá rendszerszemlélettel tekint önmagára és környezetére. Felismerve, hogy az őt érintő ügyek mindegyike összefügg egymással, átfogó, a szektorokon átívelő intézményrendszert hoz létre és működtet. A társadalom tagjai a társadalmi munkamegosztás megtartása mellett sem kerülnek ismeretükben és szemléletükben olyan távol egymástól, hogy ne legyen áttekintésük az őket érintő kérdések rendszeréről. A tantárgyakra különül iskolai oktatás helyét átveszi a rendszerszemléletre alapozott szerves ismeretszerzés, a szemléletformálás és az erkölcsi nevelés.

A jövő társadalmá tudásának hasznos és etikus felhasználását bölcsessége biztosítja. Felismeri, hogy jelen és jövőbeli lehetőségei természetes környezetétől függnék, ezért természeti környezetét bölcs és etikus módon használja. A szükségek szintjének megfelelően minimalizálja az anyag- és energiafelhasználást; zárt termelői és fogyasztói ciklusokat alakít ki; környezeti, gazdasági és kulturális értelemben egyaránt a sokféleségre törekszik; a helyi erőforrásokat a helyi környezeti feltételeknek megfelelően használja és megőrzi.

A jövő társadalmá belátja, hogy környezetének egészsége szorosan összefügg a társadalom és a társadalom tagjainak egészségével. Óvja azokat a környezeti rendszereket és folyamatokat, amelyek gondoskodnak a társadalom által használt anyagi és nem anyagi javak fenntartásáról, megújításáról, kímélő módon bánik az őt körülvevő környezettel, óvja a természetes élőhelyeket. Mindennek érdekében figyelmet fordít a társadalom környezeti tudatosságának formálására.

A hajtóerők változtatásának stratégiai iránya

A fenntartható társadalmat a különböző **jól-léti értékek kiegyensúlyozottsága** jellemzi. Érték-ként a rendszerszemléletű világlátáson és az etikus viselkedési normákon alapuló, egyidejűleg alkalmazkodó és teremtő élet lehetőségét kell a társadalom elé állítani. Az oktatás, az ismeretközvetítés minden szintjén világossá kell tenni, hogy exponenciális növekedésre – sem a pénztöke, sem a gazdasági növekedés esetében – nincs lehetőség egy véges rendszerben.

A való élet megértéséhez és sikeres megvalósításához szükséges ismerethalmazra és **rendszer szemléletre van szükség**. Az ismeretszerzésen kívül biztosítani kell az erkölcsi nevelés, a fenntarthatósághoz szükséges értékrend elsajátításának lehetőségeit. A környezeti tudatosságra való törekvésnek át kell szőnie az ismereteket, a nevelést, és meg kell jelennie az intézmények fizikai megjelenésében, működésében, dolgozóinak magatartásában is.

Helyén kell kezelni a GDP mérőszámait, **újfajta mutatókat kell kidolgozni** a társadalom gazdasági, környezeti teljesítményének, fejlettségi szintjének, a környezet és a társadalom állapotának nyomonkövetése érdekében.

Nem az ismeretek mennyisége és fejből tartása alapján, hanem az ismeretek közjót szolgáló hasznosíthatósága, valamint a **kiművelt fők** alapján kell mérni az oktatás teljesítményét. Az eredményes művelődést a társadalom emelkedése, a környezet megtartása jelzi számunkra.

A tudománypolitika területén előnyben kell részesíteni a diszciplínák határterületeit feszegető, illetve a több tudományág szintézisét célzó kutatói, oktatói tevékenységet. **A kutatás-fejlesztést** fokozottan kell **a fenntartható erőforráshasználat szolgálatába** állítani. Több figyelmet kell fordítani a fejlesztések társadalmi és környezeti hatásvizsgálatára, az ehhez szükséges alap- és alkalmazott kutatásokra. Nagyobb teret és támogatást kell adni a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok, valamint azok összekapcsoltságának megértésére irányuló kutatásoknak.

A társadalomnak olyan feltételeket kell biztosítania – akár a termelés és a fogyasztás szerkezetében, akár az általa működtetett intézményrendszerekben –, hogy azok teret engedjenek **a helyes viselkedési módoknak**, és maguk is ezekre neveljenek. Különös figyelmet kell fordítani a környezetetikus magatartás hiányainak leküzdésére. A köz ízlését, magatartását, szemléletét leginkább befolyásoló médiának a helyes viselkedési példákat kell megmutatnia. A helyes értékek, erkölcs és viselkedés közvetítése érdekében meg kell erősíteni a család intézményét, a közösségek, civil szervezetek és az egyházak szerepét.

Biztosítani kell azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik **a kölcsönös nagylelkűség, a bizalom, a tisztelet és a szeretet újraéledését**. Újra kell teremteni vagy meg kell erősíteni a közösség együttműködését szolgáló intézményeket. Széles teret kell engedni a közösségi szerveződéseknek. A közösségi segítségnyújtást, a közösen végzett, egymást segítő értékteremtő munka végzését segíteni kell.

Növelni kell a politika tekintélyét; erősíteni kell a valódi demokrácia kereteit és feltételeit; meg kell szüntetni a csoport- és az egyéni érdekek befolyását a döntéshozásban. Létre kell hozni a politikusi felelősség rendszerét, a döntések társadalmi és környezeti következményeiért felelősséget kell viselni, a politikának a fenntarthatóság értékeit kell közvetítenie.

Összhangot kell teremteni az elkülönült ágazati érdekeket képviselő szakpolitikák között. Ennek érdekében átfogó fenntarthatósági politikát kell kialakítani, amelybe egymást erősítő módon épülnek be a szakpolitikák. A fenntarthatóság értékeire alapozva ki kell munkálni a hosszú távú fenntarthatósági jövőképet, és meg kell szerezni hozzá a társadalom támogatását. A stratégiákat, terveket és programokat a jövőképhez, nem pedig az éppen kínáló pénzügyi lehetőségekhez, külső igényekhez kell igazítani. Az ezekre vonatkozó vizsgálatokat egy fenntarthatósági hatásvizsgálat keretében egységesíteni kell, és ennek a stratégiák, tervek egészére kell irányulnia.

A szabályozás feladata, hogy elősegítse a problémák megelőzését. Kiemelt célja a természeti erőforrások fenntartható használatának biztosítása, továbbá az, hogy a környezetet terhelő kibocsátásokat azok forrásainak szabályozása révén kell mérsékelni (például az üvegházhatású gázokét a fosszilis erőforrások felhasználásának csökkentésével).

Az átláthatatlan mennyiségű jogszabályok számát a szakterületek integrációjának megfelelően csökkenteni kell, a maradékot pedig átfogóvá tenni. **Életszerű szabályozást kell kialakítani,** belefoglalva a rugalmasságot és a méltányosságot.

Nagyobb döntési szabadságot, lehetőséget és felelősséget kell adni **a helyi döntéshozásnak,** hogy a döntések helyben, a közösség részvételével, a közösség számára átlátható, érthető és végrehajtható módon születhessenek. A helyi döntéshozást ki kell terjeszteni a forrásteremtésre és felhasználásra, a helyi erőforrások, értékek és a táj használatára.

Szabadságot kell biztosítani a társadalmilag és környezetileg hasznos civil tevékenységeknek; a hasznosságot ne az állam vagy a politika, hanem a társadalom mérje meg, és igazolja vissza. A civil szféra kapjon valódi beleszólási lehetőséget a döntéshozásba, lehetőséget az állam működésének figyelemmel kísérésére.

A költségvetés a társadalom háztartása. A társadalmat még saját rövid távú jóléti érdekére hivatkozva sem szabad adósságba sodorni. A költségvetést nem szabad deficittel tervezni; bevételi és kiadási oldalát egyaránt a fenntarthatóságra gyakorolt hatás szerint kell megállapítani. A társadalmi értékeket és erkölcsöt gyengítő beszédési tételeket és módot meg kell szüntetni, csakúgy mint a kiadási oldalon a káros közvetlen vagy közvetett támogatásokat. Bevételi oldalon növelni kell a természeti erőforrások (fosszilis tüzelőanyagok, ásványkincsek, víz, termőföld, terület) használata utáni járulékokat.

Az **információterjesztés** technikai feltételeinek javítása mellett fokozott figyelmet kell fordítani a **hitelességre, ellenőrizhetőségre.** Az információ helyességéért felelősséget kell vállalni. Az egyenlő hozzáférésnek számos technikai, személyes, anyagi feltétel szab gátat, ezért ki kell alakítani a szabályozott és proaktív (nem csak kérésre történő) információ-szolgáltatást, az infor-

máció-segélyezés rendszerét. Az aarhusi elveket követve biztosítani kell a közérdekű – nem csak a környezeti – információhoz való szabad és térítésmentes hozzáférést, az információ megtagadása esetén a jogorvoslat lehetőségét.

A társadalombiztosítás rendszerében kell gondoskodni **az egészségben való megtartásról**, azaz a megelőzésről: az orvosnak az egészség megőrzésében kell érdekeltnek lennie, juttatásait e szerint szükséges biztosítani. Át kell térni a rendszerszemléletű egészségmegőrzésre, az embert nem csak testi, hanem szellemi, lelki és érzelmi egységében, egyensúlyában is meg kell őrizni.

Az egyén egészségmegőrzésének érdekében biztosítani kell annak külső társadalom- és környezet-egészségügyi feltételeit is. Az egészség megőrzésében – annak megromlása esetén a betegségben – nagyobb mértékben kell támaszkodni a család és a közösség szeretetére, megbecsülésére, valamint a hit megtartó, gyógyító energiáira. Az egészségmegőrzést össze kell kapcsolni a környezetbarát, egészségkímélő életmódra való neveléssel, illetve az ilyen életmód kivitelezéséhez szükséges feltételek biztosításával.

Az államnak nem csak a szociális háló fenntartásához szükséges anyagi forrásokat kell biztosítani, hanem – és elsősorban – **az ön- és a közösségi gondoskodás** feltételeit is. Ha nő az ön- és a közösségi gondoskodás képessége, az államnak a több jövedelemből kevesebb forrást kell elvonnia, hogy a rá háruló szociális szerepet jobban tölthesse be. A nevelés révén biztosítani kell a korosztályokon átívelő kapcsolatok újraépítését, a nemzedéki szakadékok áthidalását, az idősek és a hátrányt szenvedők bekapcsolását a közösségi létformákba és a megbecsültség érzésének visszaadását.

Az ön- és a közösségi gondoskodás alapja a jövedelemteremtés lehetőségeinek biztosítása a lehető legszélesebb rétegek számára. A jövedelemteremtés érdekében újra kell gondolni és szabályozni, ennek keretében pedig meg kell teremteni a természeti erőforrásokhoz, a termeléshez szükséges ismeretekhez, információhoz, eszközökhöz, a piacokhoz, a termelői tevékenységhez szükséges hitelekhez való egyenlő hozzáférés esélyét.

A biztonságot a békétlenséget, a feszültséget keltő mechanizmusok felszámolásával kell megvalósítani. A bizalom a biztonság legjobb „fegyvere”. Biztonságunk érdekében ezért az emberek értékeit, erkölcsét és viselkedését kell fejleszteni a társadalmat megosztó mechanizmusok felszámolásával párhuzamosan.

A fejlesztéspolitikát nem a külső feltételeknek megfelelően, hanem **a társadalom valós szükségletei** szerint kell működtetni. Ennek érdekében javítani kell a különböző közösségek önmeghatározó képességét, és kezükbe kell adni a döntési jogot. A fejlesztéseket a környezet eltartóképességének szintjén lehet csak megvalósítani: az új és a már megvalósult fejlesztéseket

együttesen kell vizsgálni a helyi környezeti és társadalmi feltételek szerint. A fejlesztéspolitikának elsősorban a társadalmi, környezeti alapokra kell irányulnia, az emberek, a helyi közösségek fejlődési lehetőségeihez, a környezet erőforrásainak megőrzéséhez kell hozzájárulnia.

A gazdaság nem önmagáért, hanem a társadalom egésze anyagi szükségleteinek kielégítéséért, a közjóért létezik. A gazdaság szerkezetét a fenntarthatóság elveinek megfelelően kell átalakítani. A fogyasztói és termelői mintákat egy rendszerben kell kezelni. A termelés és a fogyasztás szerkezete átalakításának iránya az anyag- és energiaigényes termékek és szolgáltatások körétől az anyag- és energiaszegényen keresztül, a tudás és a kultúra termelésének, fogyasztásának irányába mutat.

A gazdaság szerkezetének átalakításakor a helyi – elsősorban megújuló vagy megújítható – erőforrásokra, helyi környezeti adottságokra, hagyományos ismeretekre kell építeni, használatukat meg kell őrizni. Növelni kell a termékszerkezet változatosságát, optimalizálni kell a gazdasági egységek méretét. A táji, biológiai, kulturális sokféleséget kell a gazdaság termékváltozatosságának alapjává tenni, és a térségek komparatív előnyeinek figyelembevételével a lehető legnagyobb mértékben kell az önellátásra törekedni. A gazdasági ágakat együttműködővé kell tenni, hogy a termelési folyamatokat zárt ciklusokba lehessen rendezni, ennek keretében egymás melléktermékeit felvegyék, hasznosítsák, a hulladékok keletkezését minimalizálják.

A hazai kitermelésre, feldolgozásra alapozott, magas termékváltozatossággal jellemezhető gazdaságszerkezet megkívánja **a kis- és a közepes vállalkozások megerősítését**, az önálló, a multinacionális vállaltokétól eltérő arculat kialakítását. Csökkenteni kell a gazdaság szerkezetéből adódó külső, határainkon túli terhelés kialakulását, de egyben a függőségét is a külső piacoktól. Csökkenteni kell az importot, illetve a behozott alapanyagokat, a félkész árukat sokkal nagyobb hozzáadott értékkel kell továbbadni.

Erőteljesen csökkenteni kell a külpiaconról való energiafüggésünket a fosszilis erőforrások vonatkozásában. Szűkös pénzügyi forrásainkból nem szabad a múlt energiaforrásaiba és az általa konzervált gazdasági szerkezet további fenntartásába befektetni. Éghajlati, ellátásbiztonsági, gazdasági és politikai okokból egyaránt a fosszilis erőforrások felhasználásának ütemes csökkentésére van szükség, a társadalom energiaszükségletét megújuló erőforrásokból kell kielégíteni. Mivel a megújuló erőforrások használatának is vannak környezeti következményei, és mert a kevesebb felhasznált fosszilis tüzelőanyag hamarabb helyettesíthető, az energiaigény csökkentése, a takarékoság az első számú feladat.

Ki kell dolgozni a fosszilis erőforrások **ütemes csökkentéséhez szükséges szabályozó és támogató rendszert**, figyelembe véve a rászoruló helyzetét és a fogyasztói magatartást is. Visszatérülő alapot kell létrehozni az energiatakarékosság, a hatékonyságjavítás és a megújuló erőforrásokkal történő helyettesítés beruházásainak támogatására. Az alpból, a megtakarítások-

ból visszatérítendő, de kamatmentes kölcsönt kell nyújtani. Támogatni kell az ezzel kapcsolatos kutatás fejlesztést, innovációt. A gazdaságot a fenntartható erőforrás-használat irányába kell fordítani.

A fogyasztókat meg kell szabadítani **a szolgáltatók indokolhatatlan költségigényeitől**, az energiatermelés és szolgáltatás központosításának oldásával valós versenyhelyzetet kell teremteni. A verseny alapja a termelés és a szolgáltatás belső és külső költségeinek minimalizálása legyen.

Kevésbé környezetterhelő, területkímélőbb, **több ember számára jövedelmet adó, magasabb hozzáadott értéket termelő agrárgazdaságra** van szükség, amely képes az ország népességének biztonságos és jó minőségű élelmiszerellátást biztosítani. Az agrárgazdaságnak meg kell óvnia legfontosabb létalapunktát: a termőföldet, a vizet, a tájat és a biológiai sokféleséget. Ennek érdekében bővíteni kell a fenntartható erőforrás-gazdálkodással, a komplex ökológiai tájhasználattal kapcsolatos ismereteket. A mezőgazdaság szerkezetének átalakításában figyelembe kell venni az éghajlatváltozás tényét, a kevesebb fosszilis erőforrás felhasználás igényét, valamint a nagyobb foglalkoztatást és értékeremtést.

Az agrárgazdaságban a vertikum összes szereplőjének együtt kell működnie – egy általuk választott intézményesült formában – annak érdekében, hogy az alapanyag-termelés, a feldolgozás és az értékesítés összehangolható, a munkafolyamatok és az eszközök felhasználása pedig hatékony legyen. Az agrárgazdaságnak növelnie kell a feldolgozottság mértékét, magasabb hozzáadott értéket kell elérnie. A helyi agrárgazdasági vertikumnak növelnie kell a változatosságát, annak részt kell vennie a helyi piacok energia-, élelmiszer- és ipari alapanyag ellátásában.

Az agrárgazdaságon belül **az erdőgazdálkodást** elsősorban **a társadalom jobb környezeti feltételeit biztosító szolgáltatóként** kell kezelni. Tovább kell növelni az ország erdőszültségét, a változó termőhelyi adottságokhoz igazodó, honos fajokból álló erdőtürsülések kiterjedését. Megfelelő szabályozással az erdőbirtokosságokat is a lehető legmagasabb ökoszisztéma-szolgáltatást nyújtó erdőtürsülések kialakítására kell ösztönözni.

Össze kell egyeztetni a vízkormányzás, a vízkészlet-gazdálkodás és a tájgazdálkodás szükségleteit és lehetőségeit. Az ágazati érdekeket a közös cél eléréséért együtt munkálkodva kell feloldani. Mindehhez lehetőséget adhat a Víz Keretirányelv által megkövetelt vízgyűjtő-gazdálkodási tervek elkészítése, ami valódi partnerségre alapozva, térségekre, nem csupán vízrendszerekre vonatkozóan oldhatja fel a vízgazdálkodási, területhasználati és ökológiai érdekek között feszülő ellentéteket. A vízkormányzást és a vízkészlet-gazdálkodást az éghajlatváltozásból adódó szélsőséges helyzeteknek megfelelően kell átalakítani, hogy képes legyen az egymást akár hirtelen váltogató csapadékos és száraz periódusok kezelésére.

Magyarországnak, más országokkal karöltve, **fel kell lépnie a globális kereskedelem torzulásai ellen.** Az olcsó, versenyképes áru kínálata a munkaerő és a környezet kizsákmányolásán, más esetekben támogatásokon alapul, amelyek nem csak az exportáló ország fenntarthatóságát, hanem az importálóét is veszélyeztetik. A verseny érdekében erre a jelenségre nem lehet válasz a helyi munkaerő és környezet kizsákmányolása, a hazai termelők háttérbe szorítása. Csak közvetlenül igaz, hogy a fogyasztó nyer az árversenyen, közvetetten ugyanis – például a vesztesek szociális támogatása révén – megfizeti a külső költségeket és a visszásságok árát.

Újra kell építeni a helyi piacokat, mert az ezekre való termelés növeli az élelmiszer-ellátás biztonságát és minőségét, a kisebb szállítási távolságok miatt pedig csökkenti a környezeti terheket. Ki kell alakítani – és a szabályozásnak támogatnia kell – a közösségi, direkt értékesítési formákat, amelyek bizalmat és ismeretséget építenek a termelő és a fogyasztó között, lerövidítik az áru útját a fogyasztóig, egyben nagyobb hasznot jelentenek a termelőnek és megtakarítást a fogyasztónak. A termelőknek vissza kell szerezniük a hazai fogyasztókat.

Az építőiparnak az anyag- és energiatakarékos, környezetkímélő építési eljárások felé kell fejlődnie, mind a magas-, mind a mélyépítések terén. Az építményeknek, infrastruktúráknak tartósnak, üzemelés közben alacsony energiaigényűeknek kell lenniük. Az építőiparnak is fel kell készülnie az éghajlatváltozás miatti szélsőséges körülményekre, az építményeknek meg kell felelniük a lehetséges terheléseknek. Fokozottan gondoskodni kell arról, hogy az építőipar szereplői – beleértve a tervezőket is – magukévá tegyék a fenntarthatóság szemléletét és ismereteit. A tervezőket, az építetetőket és az építőket is rá kell bírni arra – a szabályozásnak megfelelő szabványok kialakításával –, hogy érvényesítsék a fenntarthatóság elvárásait. Az anyag- és energiatakarékosság mellett fontos szempont a tér kímélése, a természetes élőhelyek és a termőföld megőrzése.

A magyar import emelkedő volumenét vissza kell szorítani, és olyan, a helyi adottságokra épülő gazdasági szerkezetet kell kialakítani, amely nem igényli jelentős mértékben a külső piacok közreműködését. A fenntarthatóság érdekében a hazai önellátásra kell törekedni, az export vagy az import önmagában nem lehet cél, csak szükségből jöhet létre.

A túlzott, szükségtelen fogyasztás elkerülésének legjobb módja, ha a fogyasztó a tényleges szükségleteit elégíti ki, s gátat lehet vetni a fogyasztásra ösztönző igények felkeltésének. A fogyasztóknak vissza kell szerezniük azt a piaci szerepüket, hogy képesek szükségleteikhez ragaszkodva befolyásolni a termelőket. A tájékozódás igénye, a tájékoztatás kiképzésének fontos része a fogyasztói tudatosságnak és a megfelelő választásnak. Ennek érdekében javítani kell a fogyasztók tájékoztatását az általuk választott áru, szolgáltatás környezeti teljesítményéről.

Tudatos, **a fenntarthatóság elveinek megértésére és vállalására épülő fogyasztási magatartás elérésére** van szükség, amikor a fogyasztók saját pénztárcájuk, egészségük, szabadidejük kímélése érdekében a valós szükségleteik szintjén fogyasztanak. A tudatos fogyasztó kerüli a beszerzéshez szükséges túlzott utaztatást és utazást, a kiválasztásnál ügyel a teljes életúton át megvalósuló környezeti teljesítményre. Igényli a természetest, a hagyományost, a sokfélést, a tartósat; hajlandó az árban elismerni a magasabb minőséget, vagy méltányolni a termelő szociális helyzetét. A minőség választása segít kiszorítani az olcsó, egyszer használatos termékeket, és ezáltal segít kiküszöbölni a fölösleges anyag- és energiafogyasztást.

A háztartások tényleges szükségük szerint, **környezetbarát módon épített és működtetett lakásukban** szabadulhatnak meg növekvő fogyasztási költségeiktől. A család intézményének megerősítésével, a többgenerációs együttélés hagyományának újraélesztésével jelentősen javulhat a háztartások hatékonysága.

A vállalatok társadalmi és környezeti felelősségének nem elsősorban a társadalmi és környezeti ügyek anyagi támogatásában, hanem **a termelés és a termék által gyakorolt negatív társadalmi és környezeti hatások elkerülésében** kell megnyilvánulnia. A tulajdonosok kevesebb profittal való megelégedése helyt adhat az általuk foglalkoztatott munkaerő megújulásának, a társadalomra hárított kevesebb tehernek.

Növelni kell a közintézmények tulajdonosainak (az állam vagy az önkormányzatok), valamint maguknak a közintézmények vezetőinek és dolgozóinak környezeti tudatosságát. Beszerzéseikben érvényesíteni kell a fenntarthatóság szempontjait. Az intézmények fizikai megjelenésében és működésében, illetve a szolgáltatásokon keresztül éreztetni kell a fenntarthatóságra törekvést, az elkötelezettséget, és a példamutatást.

Az infrastruktúra fejlesztéseit döntő részben a köz finanszírozza, vagy az infrastruktúra használója. Ezért elvárható, hogy közvetlen működésében és közvetve, hatásaiban is **a köz javát szolgálja**. A közvetett hatások tekintetében az infrastruktúra-fejlesztéseket nem lehet a köz teherbíró képességén túl vagy a jövő nemzedékek eladásításával finanszírozni. Meg kell akadályozni, hogy a köz által finanszírozott, de vállalkozások által működtetett infrastruktúrák költségeit aránytalan vállalati haszonképzés tárgyává tegyék. Be kell vezetni a legkisebb költségre tervezés intézményét és annak társadalmi ellenőrzését.

Át kell gondolni az ún. környezeti infrastruktúra tényleges környezeti hatásait, annak átterheléseit az erőforrásokra, más környezeti elemekre vagy a térre. Nagyobb innovációra, az alternatív szennyvíz- vagy hulladékkezelési módok alkalmazásának bátorítására van szükség. A vonalas infrastruktúrák kiépítésénél alaposan át kell gondolni az ökológiai hálózat működésével kapcsolatban felmerülő konfliktusokat és azok feloldásának lehetőségeit, a működtetésnél pedig figyelembe kell venni a vonalas létesítmények élőlényekre gyakorolt hatását.

A növekvő közlekedési és szállítási kényszerek okaira kell helyes válaszokat találni.

A mobilizáció kényszerét a természeti erőforrások reális árazásán, valamint a mobilitási kényszerek feloldásán keresztül kell mérsékelni. A mai – társadalmi és környezeti áldozatok árán létrejövő – versenyelőnyök akkor egyenlíthetők ki az egyes gazdaságok között, ha az egész nemzetközi közösség hajlandó elismerni a természeti erőforrások valós értékét. A reális árazás drágává tenné a szállítást és az alacsony hatékonyságú egyéni, motorizált közlekedési módokat, ugyanakkor fokozná a jobb fajlagossági mutatókkal rendelkező tömegközlekedési módok igénybevételét.

Elsősorban szerkezeti változtatásokra van szükség, és csak másodsorban a közlekedés infrastruktúrájának, eszközeinek fejlesztésére. Az országunkat jellemző centralizáció oldása ebből a szempontból is nélkülözhetetlen, mind a közigazgatás, a kulturálódás lehetőségeinek, mind pedig a városiasodás fokozódása és a szolgáltatások területén. A helyi piaci lehetőségek, a helyben elérhető áruk és szolgáltatások, az önellátás képességének fokozása, az iskolázási, kulturálódási, ellátási, igazgatási szolgáltatások újraélesztése csökkenti a mobilizációs kényszert. Számos területen az elektronikus kommunikáció kell, hogy helyettesítse a személyes ügyintézés, megjelenést.

A városszerkezet, a városon belül kialakult funkcionális központok (például szolgáltató, kulturális, intézményi, bevásárlóközpont, ipari park, alvóvárosok stb.) meghatározzák a városon belüli mozgások intenzitását. A várostervezés eszközeivel, a funkciók keverésével, ki-, be- vagy áttelepítésével lehetséges a mobilizáció csökkentése – és szükséges is.

Nélkülözhetetlen a városiasodás hajtóerőinek mérséklése, a város és a vidék közötti egészséges népességi viszony kialakulása. Ebben a tekintetben kulcskérdés az emberek szemléletének és értékeinek alakítása, illetve, hogy a teljességet kereső emberek felismerjék a vidéki környezet adta lehetőségeket.

Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás érdekében **javítani kell a természetes élőhelyek arányát és a tájak élőhelyi mozaikosságát**. A megőrzést ötvözni kell az ökológiai célú tájhasználattal, ami mérsékli a természetes élőhelyekre háruló külső terheléseket. Zöldfelület felhasználási tilalmat kell hirdetni, a termőföld termelés alóli kivonását pedig minimalizálni szükséges a további zöldfelület- és termőföldvesztések megakadályozása érdekében. Foglalkoztatáspolitikai célokkal összekötve országos területrehabilitációs tervet kell készíteni, és végrehajtani. A természetvédelem elsődleges feladata legyen az élővilág fajainak, génkészleteinek, élőhelyeinek védelme és a szükséges rehabilitáció, rekonstrukció elvégzése.

Mi kell a megoldáshoz?

Egyet kell értenünk abban, hogy változásokra van szükség. Ma már nem elég javítgatni egy rosszul felállított társadalmi-gazdasági keretrendszer, hanem azt a fenntarthatóság elvei szerint újra kell alkotni. A legfontosabb változásnak szemléletünkben és értékítéletünkben kell bekövetkeznie.

Ma még úgy véljük, hogy erőnk, boldogulásunk a pénztől, a technikától származik. Növekedni szeretnénk, több pénzt, több technikát akarunk, hogy megoldjuk azt, amit a pénz és a technika megszerzése közben problémaként hátrahagytunk. Ma már látnunk kell, hogy a még több, a még nagyobb hajszolása zsákutca. Sorsunk a társadalomhoz és a természethez köt bennünket. A társadalom boldogulásának az alapja pedig a hit, a kölcsönös szeretet, a nagylelkűség, egymás tisztelete és megbecsülése, az egymással és a társadalom intézményeivel szemben tanúsított bizalom, az egyén boldogsága és megelégedettsége. Csak akkor tudjuk meg, hogy mindezek mekkora teremtő erőt jelentenek – akár a gazdagodásunkban is –, ha elfogynak körülünk.

Amit ma közösen újra kell teremtenünk – itt, a nemzetben, az országban és az egész világban –, az a hit, a szeretet, a bizalom és a megbecsülés.

Mindezekre tekintettel halaszthatatlan, hogy a magyar társadalom körében széleskörű párbeszéd kezdődjön a fenntarthatóság követelményei alapján a társadalom jelenét és hosszú távú jövőjét meghatározó kérdésekről, amelynek eredményeit is figyelembe véve meghatározandók a fenntartható fejlődés hazai stratégiai irányai.

Budapest, 2009. november 13.

